

Не жали парата
Вразуми си главата,
Че и ти да знаешъ що е,
Всичко Твое пи.

ИЗДАТЕЛЪ:
ЦЕНТРАЛНА ПЕЧАТНИЦА
1913

ВОЕННА ИСТОРИЯ

БРОЙ 9, ДЕКЕМВРИ 2013

ВОЙНИШКИТЕ ПЕСНОПОЙКИ
ТАЙНОТО ОРЪЖИЕ
НА БЪЛГАРСКИЯ ВОЙНИК
РУСИЯ СЪПВА НА НИЛ
ЗОРАТА НА ИМПЕРИЯТА:
ЯПОНИЯ В ЕПОХАТА МЕЙДЖИ

ВЕЧЕ ПО-УДОБНО ЗА ЧЕТЕНЕ
НА СМАРТФОНИ И ТАБЛЕТИ

Списание на Клуб „Военна история”

София, 2013г.

Отговорен редактор: **Александър Стоянов**

Оформление и дизайн: **Петьо Георгиев**

Коректор: **Десислава Михайлова**

Ако искате да се свържете с нас, можете да го направите на:

e-mail: klubvoennaistoria@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/hystoryofwars>

Официален сайт: <http://historyofwars.wordpress.com/>

В ТОЗИ БРОЙ ЧЕТЕТЕ

Зората на Империята: Япония в епохата Мейджи	4
Войнишките песнопойки - Тайното оръжие на българския войник	21
Бунтът на Виталиан Част 2	40
Ивайло, неговата армия и неговото въстание	53
Москва стъпва на Нил	86
Великите воини: Пиер Дониа	93

ВЕСЕЛА КОЛЕДА НА ВСИЧКИ!

Когато четете тези редове, най-вероятно вече е настъпил един от най-популярните християнски празници и нашият екип Ви пожелава да ги прекарате приятно и незабравимо. Самият факт, че по време на така чаканата ваканция сте се захванали да четете списанието може само да ни радва.

Този брой е специален, празничен. Трябваше да излезе догодина, но решихме да направим един подарък на всички, които четат и следят „Военна История“ и да Ви изненадаме с един извънреден, пети за тази година, брой на списанието.

В този брой ще може да научите повече за реформите, предприети от император Мейджи с цел да измъкне Япония от закъснялото Средновековие, в което се намирала страната му до края на XIX век. Ще ви разкажем и за войнишките песнопойки в българската армия по време на войните за национално обединение и тяхната особена роля за запазване бойния дух на нашите предци. В този брой ще проследим и развързката в борбата на Флавий Виталиан срещу византийския император Анастасий и ще ви представим една по-различна версия за Ивайло – най-успешният въстаник в средновековната история на Европа. Руслан Трад ни разказва за руското политическо настъпление в Близкия Изток, подплатено със солиден скок в търговията с оръжия. За десерт сме Ви оставили Пиер Дониа – фризийският гигант, който всявал страх в сърцата на своите врагове.

Надяваме се Брой 9ти да бъде един добър подарък за Коледа, а четенето му да е в новогодишния Ви списък с неща за вършене!

Пожелаваме Ви Весели празници и Приятно четене!

Александър Стоянов

З Н И
О А М
Р П
А Е
Т Р
А И
Я
Т
А

Я В М
П Е Е
О П И
Н О Д
И Х Ж
Я А И
Т

През епохата „Мейджи“ Япония преживява забележителен икономически и индустриален подем. Това, което в Европа е трябвало с векове да бъде откривано, въвеждано и развивано в сферата на технологиите с цената на безбройни и скъпо струващи проби, грешки, разходи и всякакви други жертви, Япония го усвоява наготово. И то в рамките само на десетина години, откакто Муцухито (наречен след смъртта си Мейджи) става император и страната се отваря за външния свят след дългата си самоизолация при шогуните Токугава. Практически Япония прави един гигантски скок през епохите и от феодаалното Средновековие прескача директно в Индустриалната ера.

Преместването на император Мейджи от Киото в Едо, 1868

НАЧАЛО НА РЕФОРМИТЕ

Реставрацията „Мейджи Ишин”

Никоя друга неевропейска страна в света не усвоява толкова бързо и качествено достиженията на западната цивилизация колкото Япония. Но японците, същевременно, ги съчетават изключително добре с местните особености, започват сами да ги произвеждат и подобряват, дори и създават свои нововъведения.

Покрай индустриализацията на страната и политическите и икономическите реформи през 70-те години на XIX в. започва и модернизацията на армията ѝ. Всъщност причината да започнат сътресенията във властта и обществото е пристигането на американска флотилия водена от адмирал Матю Пери в залива на Едо през 1853 г. Виждайки параходните им кораби и оръжията им, японците осъзнават колко отчайващо изостанали са спрямо тях и респективно колко уязвима е страната им на външните заплахи.

Проникването на чужденците и заставянето на Япония да подпише неизгодни за нея договори със западните държави предизвикват вълни от смут и недоволство. Шогунатът изпада в невъзможност да се справи с вълненията. Избухват въстания против властта. Войските на Токугава за първи път са разбити през 1864 г. от въстаниците от Чошу и Сацума. В този водовъртеж императорският двор усеща идеалния момент да се намеси и да си възвърне реалната власт след 700 години изгнание под сянката на шогуните. Така през 1868 г. шогуната Токугава е свален, а на трона на възродената империя се оказва едно 15 годишно момче, бъдещият Мейджи („Просветеният владетел”).

Реформите в армията започват през 1873 г. Тогава тя е реорганизирана от самурайския си средновековно-феодален тип в наборна армия със задължителна военна повинност за всички мъже и военна служба от 4 години плюс 3 години запас.

Съсловието на самураите (наброяващи около 2 милиона души към този момент), които дотогава са били единствените имащи право да носят оръжие и са основната (наемна) армия, постепенно е разформировано и привилегиите му са иззети. Благоприятен фактор за състоянието на армията е, че съществува симпатия и разбирателство между наборниците и офицерите, които доскоро също са били обикновени селяни като тях. Разбира се, започва и превъоръжаване на армията и замяна на остарялото въоръжение с модерни западни оръжия – артилерия на Круп, по-скорострелни пушки и т.н. Всичко това се извършва с помощта на френски, британски и германски военни консултанти.

През 1878 г. е учреден Императорският генерален щаб (*Дайхоней*) по модела на пруския Генералщаб, на който императора дава широки правомощия за управлението на войските и стратегическото им планиране. Като тази структура е подчинена и отговорна единствено пред него и дори и министър-председателят на страната няма никакви правомощия над армията.

Генщабът е разделен на няколко оперативни бюро:

- Началник на ГЩ (генерал или фелдмаршал)
- Заместник-началник на ГЩ (генерал-лейтенант)
- бюро по Генералните въпроси (персонал, счетоводство, медицинско уреждане, мобилизационно планиране)
- Оперативно бюро
 - # отдел по Стратегия и тактика
 - # Геодезически отдел
- Осведомително бюро, с 4 департамента:
 - # за Русия
 - # за Западна Европа и Америка
 - # за Китай
 - # за други държави.
- бюро по Транспорт и съобщения
- бюро за История и Военни карти
- Фортификации

Първият върховен главнокомандващ на генщаба става фелд-маршал Аритомо Ямагата и под неговото влияние в двора, длъжността, която заема, постепенно се издига над тази дори и на премиера. След създаването на Императорския генщаб се реорганизира и министерството на войната, чийто задачи са да се занимава с администрацията, снабдяването и мобилизацията на войските.

Императорският флот (Нихон Тейкоку Кайгун)

Изграждането на могъщ флот е от решаващо значение за Япония при положение, че тя е изцяло островна държава и реално границите ѝ са собствените ѝ крайбрежия. Но също така е и крайна необходимост за нея в стремежа ѝ за колониална надпревара и установяване на морско и световно господство.

Въпреки че заобикалящите я морета са основен фактор за Япония и през Средновековието, в този период тя така и не създава силен флот. Причините за това се коренят предимно в относителната изолация, в която тя волно или неволно се намира почти през цялото това време. Липсата на напреднали култури в Източен Сибир и респективно липсата на врагове от север, а и въобще от където и да било другаде. Единственият опит за чуждо нашествие в страната е на Кубилай хан през XIII в., но и двете му инвазии пропадат, като японците всъщност ги спират не с флот, а с пехота очакваща ги на сушата. По същия начин флота не изиграва роля в битките при единствения опит за японска инвазия към континента в края на XVI в. когато върховният лидер Тойотоми Хидейоши напада Корея. Корабите имат успех единствено като транспортни съдове, но в хода на войната далеч по-скромният, но мобилен и добре организиран корейски флот им нанася катастрофални поражения, които водят и до окончателния провал на операцията.

Макар още от 1855 г. Япония да се сдобива с параходи, чрез холандско съдействие, флотът, който шогуната завещава на Империята, е по-скоро случаен сбор от

大日本帝國海軍

Японски Императорски флот,
изписано на Канджи

различни старовремски съдове и всъщност трудно би могъл да се нарече флот според съвременните му трактовки. Той включва предимно дървени корвети, канонерски лодки, други малки кораби и едва 8 парахода, само някои от които разполагащи с брониран таран. Съответно както корабите така и персонално офицерите и екипажите им не са от някакъв по-сериозен калибър. Така че и в това отношение модернизацията се явява крайно наложителна необходимост, на която до момента не е обърнато внимание поради това, че за приоритет са взимани сухопътните сили покрай вътрешните въстания и смяната на властта. Осъществяването на тази модернизация също започва чрез съдействие със Западните сили. Японците логично избират британския модел за изграждането на своя флот.

Първоначално правителството започва доста амбициозна програма по построяването на 200 бойни кораба, формирани в 10 флота. Този проект е бързо изоставен, след не повече от година, поради остра липса на достатъчно ресурси за осъществяването му.

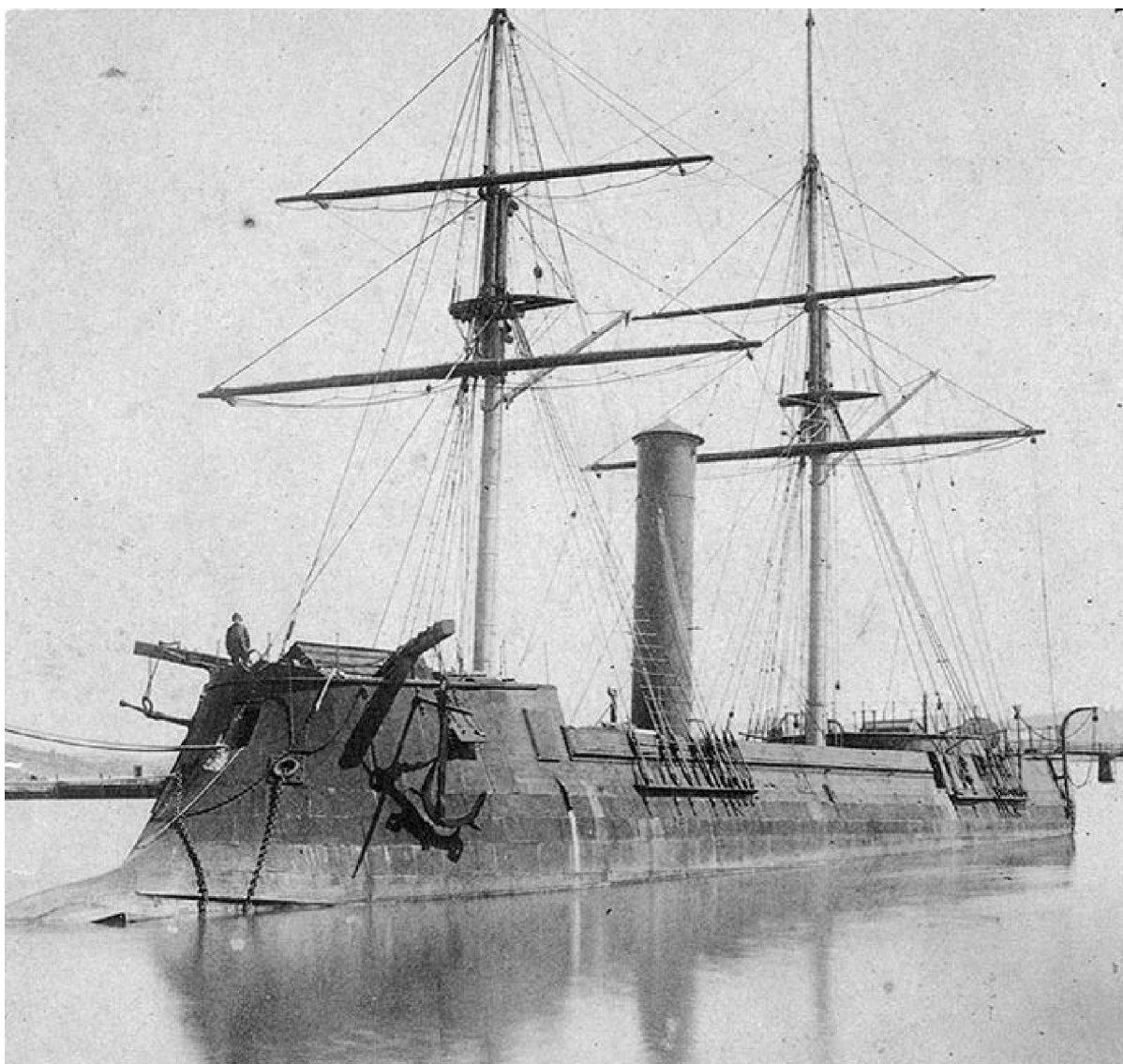
Последва нова (от 1882 г.), по-скромна, но прагматична програма, за формиране на флот от общо 48 кораба: 22, от които миноносци, останалите – предимно бронепалубни крайцери. Първите броненосци на императорския флот са построени във Великобритания, в корабостроителницата „Thames Ironworks“ през 1877 г. Това са броненосците 2-ри ранг „Фусо“, „Конго“ и „Хией“, оборудвани със 170 и 240 мм оръдия на Круп, с броня – до 230 мм и развиващи скорост – около 10 възела.

През 1883 са поръчани още 2 кораба на британските корабостроителници. Това са 3650 тонните „Нанива“ и „Такачио“, развиващи скорост до 33 км/ч, с 54 до 76 мм палубна броня и въоръжени с 260 мм оръдия на Круп, включително и 6 x 152 мм оръдия по средата на палубата. Собствено производство на модерни кораби Япония започва чак след 1906 г.

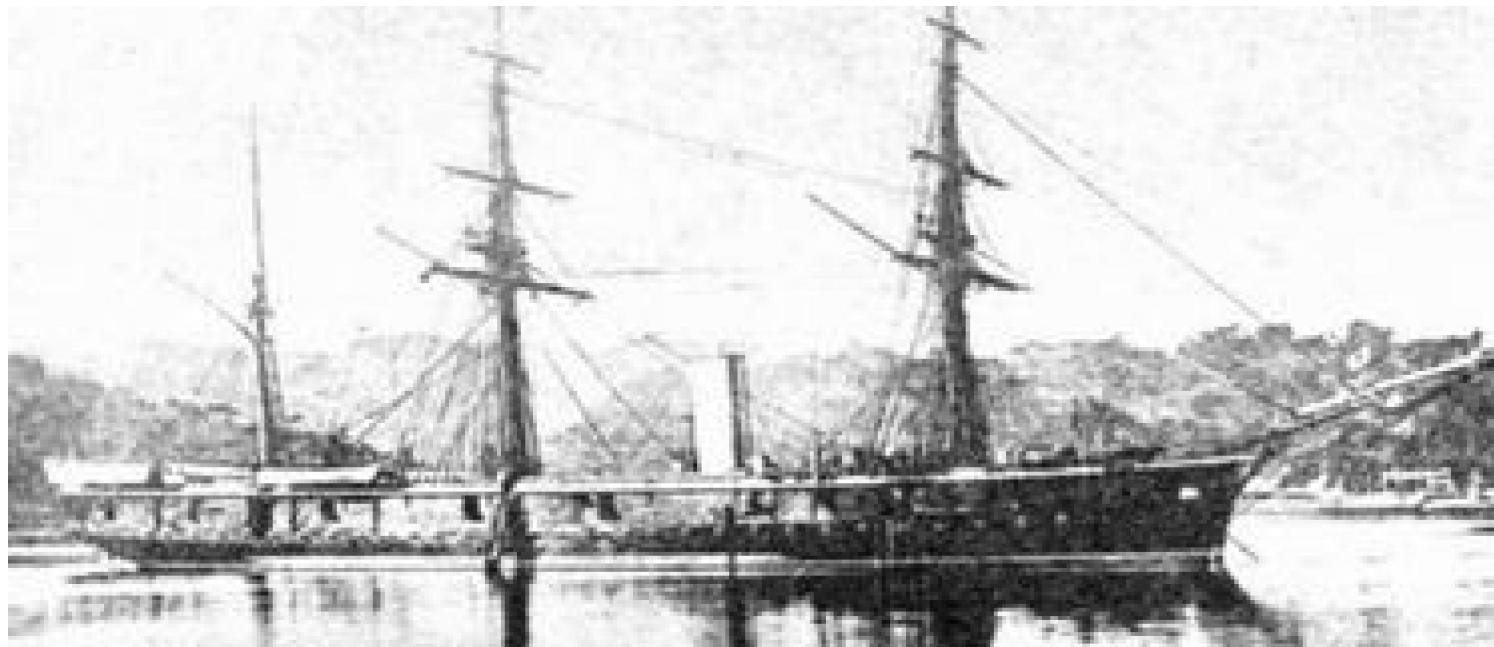
В стремежа си за ефективно противопоставяне на 7335 тонните китайски додредноути в района (германско

производство) и предвид ограничените си ресурси, Япония постепенно се насочва към изграждане на малки по тонаж бронепалубни крайцери с гигантски оръдия и същевременно достатъчно мобилни и маневрени. Такива са строените във Франция крайцери „Хашидате“, „Итсукушима“ и „Матсушима“ – 50 мм броня и 320 мм оръдия, чиито тежки снаряди се подават чрез хидравлични елеватори.

От този момент (1886 г.) вече може да се каже, че Япония е изградила модерен и ефективен флот включващ: 3 крайцера, 3 брегови бойни кораба, 2 леки крайцера, 1 фрегата, 1 разрушител и 16 миноносеца, което вече е сериозна заявка за бъдещо установяване на морско господство в региона.

Първия японски модерен броненосец Котетсу, 1869

Броненосецът Конго, 1878

Войници от Японска императорска армия

Бунтът на последния самурай

Смяната на властта и започналите реформи неминуемо предизвикват сътресение и паника в японското общество и порядък установени от векове. Бунтовете започват още от самото начало, но са доста стихийни и дезорганизирани. Близо половин година около 2000 самураи беснеят по улиците на Едо. През юли 1868 г. градът е окончателно овладян, а въстаническите сили на шогунистите бягат с кораби на о. Хокайдо и го провъзгласяват за република. Година по-късно и те са окончателно разбити.

Сайго Такамори и неговите офицери, 1877

Самурайското съсловие е най-засегнато от реформите поради почти напълно иззетите му и без това ограничени с времето функции. Това периодично предизвиква локални въстания против властта почти през цялото последвало десетилетие, но те така и не успяват да я разклатят. Последното отчаяно надигане срещу императора е избухналото през 1877 г. въстание Сейнан (Югозападното въстание). Случва се така, че негов водач се оказва Сайго Такамори - една от най-влиятелните фигури в двора и член на фракцията от Сацума докарала императора отново на власт. Въпреки това той е против реформите и вестернизацията на страната.

През 1871-1873 г. голяма част от управляващия елит заминава на дълга отвъдморска експедиция, т.нар. експедиция Ивакура – до Европа и Америка, с цел изучаването и възприемането на западните похвати и технологии, както и уреждането на отношенията на Япония с тях.

По същото време Корея отказва да установи каквито и да било отношения с Япония, което е прието от самураите от старата школа като непростимо оскърбление. Сайго Такамори предлага на Великия съвет незабавно да бъде започната инвазия в Корея като наказателна мярка, а също така и чрез анексията ѝ да покаже на Запада потенциала на Япония. След завръщането на мисията Ивакура обаче това предложение е отхвърлено.

Като компромис и опит да успокоят гнева и желанието за активност от страна на самураите, властта организира подобна акция на остров Тайван. Изпратени са около 3500 души гарнизон, които да накажат местното население, отговорно за убийството на няколко корабокрушенци – рибари от островите Рюкю. По този начин Япония налага и отстоява своята гледна точка, че архипелага Рюкю и населението му са японски, в отговор на китайските аспирации към него. Външнополитическата цел на мисията е постигната, но не и целящото се с нея успокоение на самураите.

След като предложението на Сайго не бива прието от Великия съвет, макар и по-скоро отклонено отколкото окончателно отхвърлено, той остава дълбоко обиден и дори изпада в психическа криза. Скоро след това той напуска Едо и се завръща в Кагошима – главния град на Сацума, където към него започват да се стичат бивши самураи, селяни, недоволни от поземлената и данъчната реформа, и въобще всякакви противници на новата власт. Задава се първото изпитание пред новосформираната и реорганизирана императорска армия, в което предстои да си проличи каква ефективност и напредък са постигнати до момента.

Безпокойството в императорския двор относно случващото се в Кагошима нараства и през януари 1877 г. те изпращат бойна ескадра, която тайно да прибере оръжията и мунициите от военните складове в крепостта. При пристигането си обаче корабите са нападнати от самураите и отблъснати. В същото време те успяват да разкрият шпионска мрежа от правителствени диверсанти начело с Накахаро Хисао внедрена в Кагошима и имаща за цел да убие Сайго. С това вече конфликта сериозно ескалира в открит бунт. Генералите Аритомо Ямагата и Ито Хиробуми решават незабавно да поведат правителствените войски към Кагошима с цел да пресекат разпространяването на въстанието към други райони на страната.

На 15 февруари, въпреки необичайно дълбоките снегове покрили страната, колона от 13 000 самураи потегля от Кагошима към Едо. По пътя си те щурмуват крепостта Кумамото, главната опора на властта на о. Кюшу. 4000-ия императорски гарнизон в замъка, обаче, удържа атаките им. Въстаниците са принудени да предприемат продължителна обсада, която защитниците успяват да проточат до пристигането на императорски войски през април. Около 15 000 самураи преграждат пътя й към Кумамото в планинските теснини при Табарудзака. Генерал Ямагата хвърля в атака 9-а пехотна бригада от императорската армия (ок. 9000 души). Въпреки че императорските войски не успяват да разгърнат достатъчно добре строя си поради трудностите на терена, те

установяват решителен превес чрез по-силния си и ефективен огън по вражеските позиции. Докато в същото време самураите страдат от остра липса на амуниции, особено след като вице-адмирал Кавамура Сумийоши успява през това време да влезне в Кагошима с 3 кораба и няколко пехотни роти на борда плюс милиция. Там той арестува губернатора на Сацума и в ръцете му падат всички складове и припаси на бунтовниците.

Впоследствие генерал Ямагата пробива с още 2 пехотни бригади през град Яцушира и удря самураите в тил. Това, както и последвалите му маневри ги принуждава да отстъпват на изток, докато накрая императорската армия не достига до Кумамото и окончателно разкъсва пръстена на обсадата. И въпреки победата им тези боеве костват по около 4000 убити и за двете страни.

Поради липсата на боеприпаси самураите се принуждават изцяло да се облегат на силата на своите мечове и да се разпръснат из Кюшу, започвайки един вид партизанска война срещу правителствените войски, в опит да ги принудят да се разделят на части. Тактиката обаче не успява и силите на Сайго са приклекчени при Миядзаки до тихоокеанското крайбрежие. Въпреки неизгодната позиция и факта, че врага превъзхожда шесткратно 3000-те му останали самураи, Сайго успява да ги удържи в продължение на цели 7 дни и накрая с тежки загуби да се оттегли към планините. Там той отново е обкръжен около връх Енодаке. Яматага отправя на там основните си сили, имащи вече превъзходство 7:1 над противника. Въпреки, че всички очакват това вече да е края на войната Сайго отново успява с изключително ожесточени и кръвопролитни боеве да направи пробив и с останалите живи около 500 самурая да се добере до замъка Широяма. Императорските войски ги обсаждат и щурмуват отново. В битката за Широяма превъзходството им (заедно с дошлите морски пехотинци на адмирал Сумийоши) е вече около 60:1, а самураите нямат почти никакви боеприпаси, храна и лекарства. Въпреки това генерал Ямагата в продължение на няколко дни извършва

приготовления за битката, изграждайки сложна система от окопи, стени и съоръжения против евентуални контраатаки, страхувайки се да не би вече легендарният Сайго Такамори да успее по някакъв начин отново да извоюва победа. На помощ идват дори и 5 бойни кораба от Кагошима, които да обстрелват въстаническите позиции с корабната си артилерия от морето. Предвид сигурното поражение и смърт които ги очакват, Ямагата отправя последно предложение към Сайго да се предаде, което за пореден път е отхвърлено.

Така, със започването на масираната офанзива от всички страни, в утрото на 24 септември въстаническите сили най-накрая са разгромени. Никой от тях не се предава и всички посрещат с гърди безмилостния вражеския огън. Тежко ранен Сайго Такамори остава с последните оцелели 40 самурая. Когато става ясно, че битката е окончателно загубена той се самоубива. Въпреки всичко, впоследствие той е обявен за „Ишин но санкецу“ – един от „Трите велики героя“ на епохата Мейджи.

В крайна сметка стихийно събраната разнородна бунтовническа армия, старомодно ръководена и въоръжена отстъпва на по-модерната, новосформирана наборна армия на правителството.

Сацумската бунтовническа войска първоначално е съставена от 6 батальона (всеки по 2000 души) плюс 200 артилериста и 1200 души обслужващ персонал. В хода на войната Сайго я реорганизира в 9 пехотни подразделения от по 400-800 души всяко. Самураите са въоръжени с винтовки Енфилд, както и с руски дулозарядни винтовки модел 1857, произвеждащи максимум до един изстрел в минута. Артилерията на въстаниците включва едва 28 планински оръдия, 2 полеви оръдия и 30 миномета с различен калибър.

Императорските войски (плюс императорската гвардия, съставена предимно от селяни, но и от бивши самураи) към началото на въстанието се състои от около 34 000 души, групирани в 14 полка, от по 3 батальона всеки.

Всеки от батальоните включва по 4 роти. В хода на войната състава на батальоните нараства от 640 на 960 души във всеки. Те са въоръжени със затворни винтовки Шнайдер произвеждащи до 6 изстрела в минута. Съществуват също така и два кавалерийски „полка“, както и още един като част от императорската гвардия. Според илюстрациите, кавалерията е изцяло въоръжена с пики.

Артилерията на императорската армия наброява 18 батареи (9 батальона), по 120 души в батарея в мирно време, до 160 през войната. Арсеналът включва около 100 планински оръдия (5.28 фунтови), полеви оръдия на Круп от различни калибри, както и миномети. По време на тази война правителствените войски изразходват средно по 322 000 патрона и по 1000 артилерийски снаряда на ден.

Правителствените войски в Йокохама, 1877

Над 40 000 души бунтовници участват в Сацумското (Сейнанско) въстание – ок. 30 000 самурая, ок. 10 000 селяни и други, присъединили се към тях анти-правителствени групировки. 6000 от тях загиват по време на войната, други 3000 са екзекутирани след края ѝ. Императорската армия изпратена за потушаване на бунтовете наброява 58 600 войници и офицери, както и 19 бойни кораба, загубите които дава са 6 800 убити и ранени.

Още няколко години след бунта на Сайго Такамори тук там продължават да припламват подобни изблици на самураи от старата школа, до един завършили по същия начин. Всички те оставят впечатлението, че са били съвсем наясно, че така ще стане и няма как иначе да се случи. Времето на самураите неминуемо си отива и те просто решават да си отидат заедно с него.

Япония вече никога няма да бъде същата. Разбира се, няма да скъса с вековните си традиции. Решително ще излезе от самоизолацията и технологичната си изостаналост, ще предотврати напълно опасността да стане колония на западните Велики сили и нещо повече – ще се впусне, наред с тях, в колониалната надпревара и сама ще се превърне във Велика сила.

Основни източници:

1. Хеншал, Кенет Г. История на Япония. 1999
2. Evans D., M. Peattie. Kaigun. Strategy, tactics and technology in the Imperial Japanese navy 1887-1941
3. Sondhaus, Lawrence. Naval Warfare 1815-1915
4. Дейноров, Эльдар. История Японии. 2008

Битката при Широяма, 1877

ВОЙНИШКИТЕ ПЕСНОПОЙКИ ТАЙНОТО ОРЪЖИЕ НА БЪЛГАРСКИЯ ВОЙНИК

Убо Тодоров с.

СПОМЕНИ ОТЪ ВОЙНАТА

През 1912-1913 год.

Драги читателю!..
Не жали парата
Вразуми си главата,
Че и ти да знаешъ що е,
Затъ Вила и Родопи,
Че всичко Турско
Тамъ се потопи.

ИЗДАТЕЛЪ:
Сим. Тодоровъ

ВРАЦА
ЦЕНТРАЛНА ПЕЧАТНИЦА
1913

През 1912 — 1913 год.

Жоба Пъскопуйка

„Радко Димитриевъ“

СЪДЪРЖА РАЗНИ ПЪСНИ
ОТЪ
Бойното поле

СЪБРАЛЪ И ИЗДАВА
ИОЦО НАЙДЕНОВЪ
КНИЖАРНИЦА „ПРОСВЕТА“
ГЕ. ВРАЦА

Книж. и Печ. на М. Богдановъ — Враца.

ВОЙНИШКИТЕ ПЕСНОПОЙКИ – ТАЙНОТО ОРЪЖИЕ НА БЪЛГАРСКИЯ ВОЙНИК

ВЕСЕЛА ПЕЛОВА

„Тя е спътник на войника. Тя е негова почивка. Подир похода – отмора, спомен за една усмивка. За едни очи далечни и за бащината къща, за полята, за балкана – дето във съня се връща.

Тя е знаме, тя е слава, тя е ласка и закана. Тя снагата ни възправя, тя вълнува ветерана. О, когато ветерана чуе песента войнишка, види знамето, загледан подир строя със въздишка – стария боец си спомня взвода, бойните другари и една сълза гореща бузата му ще опари...

Тя е бойната ни слава, тя е миналото наше, тя разказва за дедите и за пътя им безстрашен. Тя България те кара с огън, с нежност да обичаш, българин да се усещаш, българин да се наричаш. В нея трополят копита, в нея вечен вятър духа, в нея славата живее на Кубрат и Аспаруха, на Симеон и на Ивайло, Калояновата сила, в нея стонове се чуват и плачът на Самуила...В нея мечовете светкат, засияват битки люти, образи на воеводи и безименни хайдути...

**Песента, Орлин
Орлинов (войнишка
песнопойка, 1967 г)**

І. МАКОВЕТЕ – СИМВОЛЪТ НА ЗАГИНАЛИТЕ

Началото на месец ноември е времето, когато отново цъфтят макове - но този път не в полето, а по реверите на британците в Обединеното кралство. Тази традиция за почитане на загиналите войници датира от 1919 г. в цялата

британска общност. Знае се дори името на инициаторката - американка на име Мона Майкъл, която след края на Първата световна война (1914 - 1918) за пръв път започва да носи мак в памет на милионите загинали на бойното поле. На маковете е посветен и специален ден - Ден на мака, 11 ноември, на датата, когато свършва Първата световна война с подписването на примирието с германците. Това е така нареченият ден на ветераните (*Poppy Day*) или *Remembrance Day*, ден за възпоменание на загиналите. Отбелязва се с минута мълчание, което се известява с оръдеен залп.

Макът, като символ на милионите загинали във войните се разпространява бързо след края на войната и така – всяка година на 11-тия ден от 11-тия месец, в 11 часа, се отдава почит на тези, които са воювали за родината - вече 90 години непрекъснато.

Канадците са особено горди в дните на това честване, защото символът на възпоменанието, - макът, е инспириран от едно стихотворение на канадския военен лекар John McCrae, със заглавие „В полетата на Фландрия“:

***„В полетата на Фландрия макове цъфтят.
Между кръстовете, подредени в ред, означили вечните ни
домове;
а в небето горе чучулиги сладко пеят
чувайки се слабо сред гърмежите от долу.
Ние сме мъртвите. Преди няколко дни бяхме живи,
призори все още чувствахме
гледахме как сияе залеза на слънцето;
Обичахме и бяхме обичани, а сега лежим в полетата на
Фландрия.
Вземете враждата ни с врага,
която като факла
на вас, ний с немощни ръце предаваме;
Носете я високо.
Ако се пречупи вярата със наш'та смърт
не ще заспим ний никога -
дори и маковете да растат
в полетата на Фландрия.“***

Това толкова популярно в британската общност стихотворение обаче, у българина не може да не предизвиква смесени чувства и въпроси – поради неминуемото сравнение с нашата популярна песен „Ален мак“.:

АЛЕН МАК

**Ален мак, самотен скръбен,
Сред буйна нива е цъфнал
И огнен поглед безутешен
Към тежък клас е приковал.**

**Нерадост ... мисли го измъчват:
„Защо никнах, защо цъфтя?
Безизвестно тука ще окапя,
Ненужен никому в света...**

**А утре – в жетва приближила,
Жетвар плода ми ще пилей
И нейде вятърът далече
Безследно семе ще отвей”.**

**Но тих ветрец повея нежно
И чу сам аления цвят,
На скръб и болки накупели
Прошепнат тихичко ответ:**

**„От твойто семе ще поникнат,
Ще цъфнат огнени цветя
И ален мак ще гизди вечно
Букета мил на пролетта!”**

**Иван Сокачев
Чаталджа 1913 г.**

Собр
онг

721^м

Разны блажыны
нбснн

Історыя першай
Народнай школы

В. Губавіч

85 7

Особено смесени чувства предизвиква сравнението с текста на нашата песен – извисен, философски, с пречистена тъга, изведена до символ-обобщение за безсмислието на войнишката смърт на бойното поле, без намек или сянка от намек за мъст или омраза.

Стихотворението е толкова пречистено от военната конкретика, която го поражда, и толкова извисено над нея, че мнозина днес вече се озадачават, научавайки че е написано от артилерийски офицер през 1913 г. на фронта при Чаталджанските позиции. Иван Сокачев е бил батареен командир на Втори артилерийски врачански полк.¹ Текстът е публикуван за първи път във в. „Войнишки другар“ още през 1914 г. Същата година е отпечатан и в авторска сбирка със стихотворения на Сокачев – „В неравен път“. В сбирката е отбелязан и псевдонима – Ален мак, с който той подписва своите произведения до края на живота си.

Сравнението на „Ален мак“ с канадското стихотворение, придобило щастливата съдба да стане символ на загиналите във войните, неминуемо ни навежда на някои нерадостни размисли. „В полетата на Фландрия“ е написано 6 години след стихотворението на Иван Сокачев, пропито е с кръв и смърт, а от него лъха призив за мъст и омраза, въпреки че авторът му е лекар. А Иван Сокачев, който е офицер по образование, възпитаник на военното училище в София, обучен до воюва и прекарал живота си по фронтовете на всички войни, включително и на Втората световна война (1939 – 1945) е написал шедьовър на пацифизма. В неговото стихотворение няма капка войнственост или омраза. То е пропито от безутешна тъга по загиналите на бойните полета и от безсмислието на войната; нещо повече - то е символ на отричането на войната и заслужава несъмнено да бъде символ на загиналите. Историята на „Ален мак“ обаче тръгва принудително в друга посока и става отражение на историческите превратности в България. Вместо да стане общочовешки символ на пролятата във войните кръв, с каквато цел е написана, тя е присвоена и принизена до теснопартиен символ. И като на всеки партиен символ,

ролята ѝ е обречена да бъде преходна, мимолетна и краткотрайна.²

II. ...И ПЕВЦИ ПЕСНИ ЗА НЕГО ПЕЯТ

Въпреки превратната си участ, която го лишава от световна слава, стихотворението „Ален мак“ се сдобива като всяко гениално произведение с още едно измерение – придобива ролята на песен. А с това може да послужи за олицетворение на българската народопсихология, част от която е песенният фолклор на българина, развит до степен на жива поетична летопис. По този начин „Ален мак“ получава втори живот, отвъд прокрустовото ложе на идеологическите рамки, в които принудително е поставяна в продължение на десетилетия. Така тя става вдъхновител на настоящата идея да преоткрием войнишкия песенен фолклор като неотделима част от песенната традиция на българина, олицетворение на способността му да преминава по един несравним начин през историческите превратности на времето и да осмисля съдбата си с песен.

Българската етнография изследва задълбочено живата песенна традиция на народа, създавана през различните исторически периоди от развитието му, в историческия песенен епос. Поколения изследователи още от епохата на Възраждането започват да събират, изучават и проследяват създаването на историческите песни във фолклора ни още от най-древни времена, когато редом с митичните и обредно-празничните се появяват и героичните, юнашки песни. Способността на народа да възпява и описва в песни историческата си съдба продължава непрекъснато като червена нишка през всички епохи от българската история. Чрез нея той възкръсва като Феникс от пепелищата на националните си трагедии. Дори и след Освобождението, когато започват да се появяват професионалните музикални произведения, тази традиция не се загубва, не загива. Редом с развитието на българската професионална маршова песен

и стотиците ѝ блестящи образци, народа продължава да описва и възпява съдбата си в песни.

Така се раждат по фронтовете и войнишките песни, които войниците носят в малки песнопойки в раниците си, като тайно оръжие за победата. Тези песнопойки показват как са се раждали и най-популярните песни – пример за което е именно песента „Ален мак“. Братът на Иван Сокачев – Стефан чува за пръв път стихотворението на брат си да се пее от панаирджийски певец в гр. Шумен през 1942 г. То е отпечатано и в малката песнопойка на певеца, която той продава. Той купува песнопойката и я изпраща на брат си, за да го зарадва, съобщавайки му, че песента му е разпространена като фолклорно произведение. Това показва, че и самият автор до 1942 г. не е знаел за популярността на стихотворението си.³

III. "... ПЕСЕНТА ЩЕ СЕ ПОНЕСЕ ПО ГОРИ И ПО ДОЛИЩА"

Тези данни, привличат вниманието към ролята на песнопойките и панаирджийските певци в българската традиционна култура след Освобождението.

Едва ли има друг народ, който да може да разкаже цялата си история в песни. Възрожденските песни предават изцяло революционния дух на епохата и прехода от народната песен към авторската, художествена песен. Те обаче продължават да съжителстват заедно в ръкописните песнопойки. Там са и песните, с теми от юнашкия епос, и бунтовната Чинтулова и Ботева поезия, както и песните по стихове на възрожденските даскали и злободневните случки, които панаирджийските певци разпространяват по сборове и седенки в текст и мелодии, най-често на някоя известна народна музика. Безспорно първите авторски песнопойки, съставени от Добри Чинтулов и от Ботев и Стамболов преди Освобождението, остават недостижим образец не само в литературата ни, но и в българската история, както поради

Убо Тодоровъ с.

СПОМЕНИ
ОТЪ
ВОЙНАТА

Прѣзъ 1912-1913 год.

Драги читателю!..

Не жали парата
Вразуми си главата,
Че и ти да знаешъ що е,
Затъ Рила и Родопи,
Че всичко Турско
Тамъ се потопа.

ИЗДАТЕЛЪ:

Сим. Тодоровъ

ВРАЦА
ЦЕНТРАЛНА ПЕЧАТНИЦА
1913

художествените си постижения, така и поради могъщото си влияние върху цели поколения.

Тук обаче ни интересува традицията да се преписват песни в тефтерчетата и да се предават от ръка на ръка, които по-късно започват и да се отпечатват – една традиция, благодарение на която имаме запазено и тефтерчето на Левски, с преписи на любими негови песни. Такива тефтерчета, с преписи на любими песни, предимно бунтовни и революционни възрожденски песни се разпространяват масово през Възраждането и след Освобождението най-вече от учителите. Такива тефтерчета се съхраняват в личния архив на белослатинския учител Васил Гашовски^{iv}, които той в продължение на целия си живот събира и преписва – революционни, възрожденски, народни и авторски песни и създава по този начин една уникална колекция от най-популярните български песни, вдъхновявали следосвобожденските строители на нова България. Те са показалец на ценностите, които българските учители пренасят и възпитават в поколенията българи. В тях е съхранена историческата памет за нашето историческо минало, предавано от поколение на поколение през вековете, достигнало до днес благодарение на записите предимно на учителите и възрожденските дейци, радатели на просветата.

Войните раждат новите песни – песните за победите на българския войник – довчерашия селянин, призован да защити новоосвободените си земи, своята толкова млада, неукрепнала държава, подложена на бурните процеси на разделение на Османските владения и на противоречивите интереси на Великите европейски сили. Тази традиция започва с победите по време на Сръбско-българската война, които раждат новия български герой на бойното поле, станал вдъхновение за Иван Вазов и надежда новото българско възраждане. Юнашкият епос се възражда в новото време, с раждането на новото поколение юнаци – българските войници.

Войнишките песнопойки показват развитието на българската военна маршова песен – от Шипка, през Сливница, за да стигне до Добричката епопея. Тя тръгва от традицията на авторската, повествователна песен, родееща се с народния епос, за да стигне до бойните стихове на Любомир Бобевски – единственият поет, осъден като морален подбудител за войните след Първата световна война, заедно с политиците; човекът, за когото съвременниците му казват, че неговите песни са спечелили 2 войни. Тези думи на Александър Балабанов за него най-точно характеризират силата и мощта на песента като въздействие върху българина – от Ботев и Чинтулов до стиховете на Бобевски, който единствен, макар и забравен и неизвестен за широката общественост днес, може да се сравнява по сила на влиянието си върху огромното мнозинство от българския народ с тях. Бащата хаджи Никола Бобевски – също като бащата на Иван Сокачев – Ангелаки Сокачев е опълченец-поборник в Руско-турската война (1877-1878), награден с десетки ордени за храброст. Този факт е от решаващо значение като ключ за разбиране на секрета на създателите на необикновените по въздействието си песни – именно наследниците на опълченците са тези, които са призовани през Балканските войни да защитят делото на бащите си при Шипка, и да докажат без всяко съмнение, че свободата ни не е подарена, а извоювана и изстрадана.

Тук ще се спрем на няколко войнишки песнопойки, показателни за настроението и атмосферата в българската армия през войните и доказателство за силата на духа, която води към христоматийните военни победи на вчерашните селяни, за да поразява и днешните военни изследователи с постиженията си.

Песента може да се постави между най-важните фактори, които мотивират българския селянин на фронта – неговото скрито оръжие. Доказателство за това са песните, в които войниците описват сраженията и битките. Тези текстове не се срещат в тритомника на Кауфман. Те не се

срещат и в огромния двутомник на д-р Николай Русев „Последите на една песен“, в която са включени хиляди маршови военни песни, публикувани във военни песнопойки, пощенски карти и преписи. Тези песнопойки са издавани от войници-ентузиасты със собствени средства, в ограничени тиражи, които днес ги правят библиографска рядкост. Подбора на включените текстове е правен също от тях – любителски измежду песните, които са ги вдъхновявали, и са им били най-скъпи и любими. Между тях има и популярни маршове и самоделни авторски текстове, създадени в моменти на подъем на духа, в изблик на противоречивите чувства, които обземат войника на фронта, когато всеки миг може да е последен. Поради тази причина те са доказателство за огромната мощ и творческа сила на българския селянин, която олицетворява неговата потребност да осмисля живота и съдбата си където и да се намира, дори в най-трагичните и драматични моменти от живота си. Или може би – именно в най-трагичните и драматични моменти от живота си.

Песнопойките, които се съхраняват в Държавен архив - Враца са подписани с името на Цено Тодоров от с. Три кладенци, от 36-ти полк, 7-ма рота. Той ги е носил в раницата си заедно с един „Учител на младите войници“ от поручик Родев, изд. във Видин през 1912 г., една книжка „Съвети към войника как да пази здравето си“ с войнишко календарче за 1915 г., карта на царство България и една книжка за „Длъжностите на войника в боя“, издадена във Враца през 1914 г. Тези малки книжки и тефтерчета съставляват един допълнителен войнишки арсенал. Между тях песнопойките са най-много. Именно те са най-любопитното оръжие на войника Цено Тодоров, като един от стотиците хиляди селяни, призвани да покажат чудеса от героизъм по време на войните.

И четирите песнопойки са съставени във Врачанско, от войници от нашия регион.^v Те са допълнителен повод за гордост и доказателство за способностите на местните хора. Те карат историята да оживее, предадена от хората, които са

преживели драматичните събития по бойните полета и величавите битки. Там са личните житейски истории на отделния войник – с неговото име, село и военна част. Там са възпяти хората, които сътвориха историята ни и това ги прави безценни. Те са били заедно там – по фронтовете – и Цено Тодоров и авторите на песнопойките, логично е да предположим че са се познавали, че може би дори заедно са пеели в почивките, че може би лично са му ги подарили. Знаем имената и на четиримата съставители – те са на кориците на тези малки песнопойки.

1. Ст. подофицер СИМЕОН ТОДОРОВ - издава със собствени средства своите **„Спомени от войната през 1912-1913 г“** във Враца още през 1913 г. „Ако искате да знаете кой съм аз“ – пише той накрая – „аз съм от с. Лиляче, Врачанско, ранен съм в битката при Люле-Бургаз и що пиша всичко, го

повна от тогаз". Съдържанието ѝ ни повежда със стъпките на Симеон Тодоров и неговите набори по пътищата на войната – от „Обявата на мобилизацията на 17-й септемврий 1912 г. „ и „Турско-българската война през 1912-1913 г.“, „Напред“ към „Одрин“ и „падането на Одрин“. Съдържа общо 18 песни, които възпяват и подвизите на селяците - в „Доброволчески марш“, „Презграничен марш“, „Напред на нож“, „Чок сербез гяури“ и техните генерали „Железни генерал“ и жалбата по загиналите – „Предсмъртие“, „За падналите борци“, „Песен на ранения“ и съдбата на пленниците „Пленник“.

2. ВУТО РУПЧАНСКИ - командир на рота от 36-ти полк, където служи и Цено Тодоров - издава **„КЪМ ПОБЕДА“**, епически песни, през 1917 г. Съдържанието им напомня на съдържанието на учебник по история. Започва с „Балканската война за свободата на Македония“, „Съюзническата война през 1913 г.“ и „Общоевропейската война“. Песен е посветена и на една от битките, в които явно е участвал и автора „Превземането на връх Алия и град Неготин“. Песните са посветени и на войнишкия дълг „Клетвата пази“, „Дълга си изпълни“, както и на загиналите „Поклон другарю“.

В тази песнопойка обаче намираме и песни, посветени на отделни случки и лица, избрани от хилядите войнишки съдби – „Петър и Цвета“, „Невенина тъга“, „Павел и Мара“, написани в руслото на фолклорната традиция, чиито текстове разкриват по директен начин връзката си с начина на създаване на народните песни.

3. **„НОВА ПЕСНОПОЙКА РАДКО ДИМИТРИЕВ ПРЕЗ 1912-1913 Г.“**, съдържа разни песни от бойното поле, събрал и издава Йоцо Найденов – известния врачански книжар, отпечатано от Т. Богданов – книжар и печатар във Враца. Тук са познатите вече „Железни генерал“, „Шуми Марица“, „Презграничен марш“, посветен на ген. Радко Димитров .

В тази песнопойка особено интересна обаче е песента „На нож! На нож! С подзаглавие Към Люлебургас. И второ

подзаглавие Из разказа на един войник. Текстът буквално пресъздава начина на сътворяване на войнишките песни и пътя на разказите на войниците от „по мегдани“ до включването им в такива малки песнопойки:

***И ходи вредом по мегдани
Юнак от бойните поля –
Между жени, деца събрани
Разказва чудни той дела;***

Песента следва разказа на войника от първо лице куплет след куплет за жестокия бой, в който получава раната си. За потвърждение на конкретния случай, по който е създадена в края е поставено името на войника-разказвач – М. Москов, датата 28 ноемврий 1912 г. и място на написването – в болницата в Русе. Така в песнопойките се появяват между известните и популярни авторски маршове и текстове по реални случаи от войнишкия живот, записвани от самите войници, които са били и първите им слушатели и разпространители.

И макар че популярността на „Ален мак“ – от войнишко стихотворение, написано на фронта – до славата на народна песен остава недостижима за десетките текстове от войнишките песнопойки, те показват как и по какъв начин са стигали до тила и от там са се разпространявали „вредом по мегдани“, където и тя е придобила своята всенародна известност, както свидетелства Стефан Сокачев. Един от куплетите в същата тази песен „На нож! На нож!“ обяснява простичко и точно, как :

***Когато робът се избави
От мъки в родната земя,
Тогава с песни ще прослави
Тогози, кой за него тлея.***

Тези стихове показват еднозначно и красноречиво, че в основата на създаването и популярността на войнишките

песни стоят все същите, така познати чувства на преклонение и благодарност към героите и загиналите за свободата; че са създадени за да подхранват спомена и паметта за тях, точно както стиховете на Ботев, който пръв успява да прозре и разкрие причината за безсмъртието на „тоз, който падне в бой за свобода“ - а именно – певците, ...”и певци песни за него пеят“, които не позволяват героя да бъде забравен.

Войнишките песнопойки са израз на песенния гений на българина, създал уникалната си песенна историческа летопис в юнашките и хайдушки народни песни, който получава нов подем по време на войните. Връзката между тях в някои песни е директна и следва плътно познатите моделите на юнашкия епос. Особено показателна в това отношение е песента „Хей, юнаци“:

- ***Хей юнаци, здравейте войници !***
- ***Здраве желаем господин капитан!***
- ***Где са вашите бащи?***
- ***Нашите бащи – все отбор комити***
- ***Ето нашите бащи!***

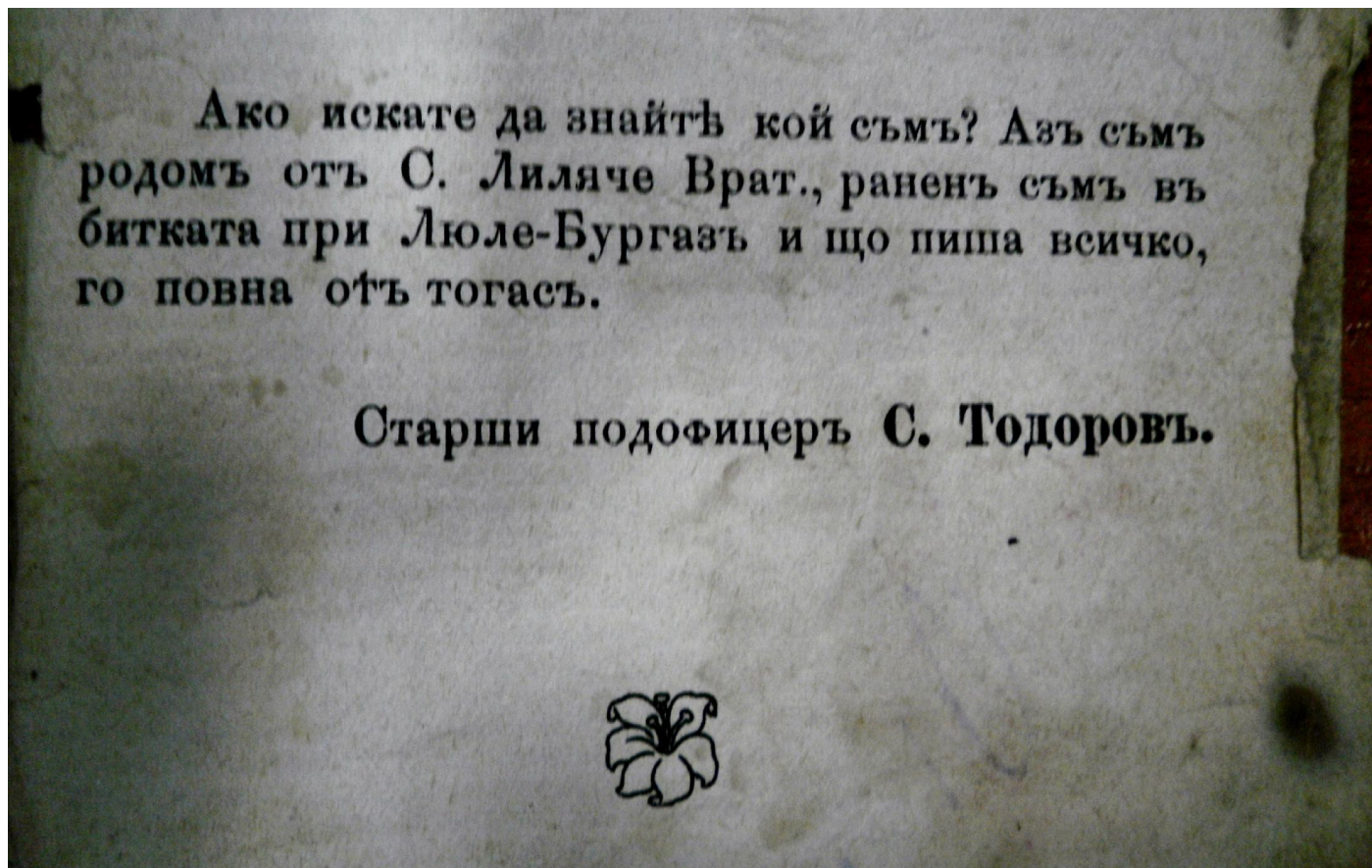
Тази традиция получава своето своеобразно продължение и след войните с така наречените народни песнопойки с авторски песни, когато разпространяването на такива песни става истински занаят. Такава е „Народна песнопойка с старонародни и любовни отбрани песни от известния на България народен певец Васил М. Василев“. В нея вече темите са други – следвоенните злободневни, булевардни случки, познат и днес обект на жълтата преса; те са най-често трагични или драматични – отвлечение на деца от катунари, трагична гибел на цяло семейство, отравителство на снаха от свекърва. Все случаи, които явно са били нашумели достатъчно, за да обикалят по панаирите. Забележителното обаче е, че между тях все още се срещат и военни теми, каквато е съдбата на пленниците след войните. Такива са песните за пленниците „Стоян Маринов Николов от с. Сошица“, завърнал се след 15 години плен в родното си село и за Георги Петров от село Бунарджик, Сливенско, „завърнал се на 28 август 1932 г. от о. Тасос“.

Този вид народни песнопойки, които заменят войнишките може да послужи като характерен пример за създаването на модата на панаирджийските певци, чрез които става популярна и песента „Ален мак“. Тези певци обикалят със своите авторски или популярни песни из България и ги продават в своите песнопойки. Чрез тях се наблюдава един опит да бъде канализирана традицията на създаването на народните песни и тя да бъде продължена не от анонимни, неизвестни автори, а от музиканти, със съответното официално разрешение за законно упражняване на своята „професия народен певец (трубадур из цела България)“. Разпространяването на тези песнопойки вече става само с разрешение от Музикалната академия и Министерство на просвещението. Този опит за канализиране на народната фолклорна традиция, както и създаването на съсловието на панаирджийските певци са доказателство за огромната сила и популярност на народната фолклорна традиция за възпяване на случки, лица и събития и предаването им устно или писмено „вредом по мегдани“,

която тръгва от незапомнени времена. Тази традиция създава и войнишките песнопойки. След войните на тази същата традиция стъпват и старите градски песни, които са съвсем друга, не по-малко популярна тема, но също доказателство за музикалната култура на народа, за способността му да създава, да слуша и разпространява песни и същевременно да развива тази способност заедно с потребностите на времето и да подхранва различни жанрове и течения.

Пред този талант на българина са се прекланяли редица творци и изследователи, като врачанския журналист Владимир Бобошевски, който е пряк свидетел на войнишкия живот, когато съпровожда врачанските полкове като военен кореспондент месеци наред и се възхищава и на героизма и на коравото им чувство за хумор и на способността им да се веселят, за да напише: „... Не е ли гордост че си син на оня народ, който изпи до дъно чашата на разочарованията и прескочи гроба на отчаянията и остана съ ...сълзи в душата си, но с песен на устата си за ...България”⁶

Врѣх на същия този народен и песенен талант е несъмнено и музиката на Дико Илиев – чието първо и най-популярно хоро „Искърско хоро” неслучайно е написано също там – на фронта. „Искърско хоро” е звучало също там, сред войниците, както и песните от войнишките песнопойки, където се ражда и неувяхващия „Ален мак”, сред трагизма на ежедневните загуби и страдания, като символ на безсмъртието и способността на народния дух да се възражда красиво и нетленно – като аления мак.

Ключови думи: войнишки песнопойки; „Ален мак“; Иван Сокачев; Любомир Бобевски; песенен фолклор

¹ ДА –Враца, ф. 1435, оп. 1, а.е. 49-54

² Десетилетия наред песента се публикува в работнически и други стихосбирки и издава без споменаване на автора, като символ на социалистическата идея, като «любимата песен на Димитър Благоев». През 70-те години тя е използвана и за лого на фестивала на социалистическата песен «Ален мак» в Благоевград, с което напълно е присвоена за тясно партийни цели на бившата БКП и в резултат авторът ѝ днес е напълно неизвестен.

³ ДА –Враца, ф. 1435, оп. 1, а.е. 19. В тритомника на Кауфман „1500 български градски песни“, песента „Ален мак“ е включена в първия том, където са лиричните песни, а не в третия том, където са военните песни. И това е ясен показател за нейната съдба. Десетки са военно-патриотичните песни, написани от Иван Сокачев по фронтовете през всички войни в които участва, до смъртта си през 1949 г. но популярността на Ален мак е ненадмината

⁴ ДА –Враца, ф. 179К, оп. 1, а.е. 1-4, 8, 21, 33, 35-36

⁵ ДА -Враца, ЧП 216 , дарени са от Катинка Филипова.

⁶ Из статията „Пак ги видох“ на Владимир Бобошевски, в. „Читалищно дело“, 15 май 1937 г.

ВИТАЛИАН – част 2

Иван Стоянов

Вероятно по време на преговорите пристигат пратеници и от западната префектура - Илирик, чийто управител (*praefectus praetorio*, б.а.), до този момент, стои встрани от театъра на бунтовните действия. Те заявяват своята подкрепа за религиозната кауза на Виталиан.¹⁰⁹ Между активизирането на илирийците и решението на Анастасий I да включи и римската църква в диспута, има несъмнена връзка, като доказателство за това можем да приемем думите на самия папа.¹¹⁰ С поканата отправена към папата, императорът създава впечатлението, че е готов да си сътрудничи с ортодоксалния Рим, за да удовлетвори исканията на бунтовниците и да тушира недоволството на православните християни в Империята, които вече са влезли в контакт с римската църква. Така Анастасий I цели, от една страна, да регулира намесата на папата, който ясно е заявил претенциите на римската църква върху епархиите на Илирик, а от друга - да отслаби хватката, в която Виталиан държи Империята, отнемайки му възможността да използва положението на ортодоксите като претекст за своите действия. Договореностите между Виталиан и Патрикий, от една страна, и тези между Виталиановите главнокомандващи и императора, от друга, довеждат до изтеглянето на бунтовническата войска от подстъпите към Константинопол. Спорен е въпросът до колко Виталиан е повярвал на уверенията на Патрикий и дадените клетви в името на императора и до колко това е повлияло на решението за изтегляне на армията му.¹¹¹ Подобен развой на събитията описва и комес Марцелин. Според латинският хронист, Виталиан е измамен от Анастасиевите пратеници и след осем дни изтегля войската си.¹¹² Със сигурност можем да приемем, че между Виталиан и Анастасий I е имало някаква кореспонденция, макар и връзката между двамата да се е осъществила чрез посредници като ковчежника Теодор. Следователно императорът е направил и обещал

нужното, за да се опита да убеди Виталиан да се оттегли.¹¹³

Не можем да приемем безусловно и без коментар сведението на Марцелин и да отдадем изтеглянето на бунтовната армия на Виталиановата наивност. Още повече - според думите на самият Виталиан – „[...] получавал много обещания от носителите на царската власт“, които очевидно са останали неспазени. От друга страна, императорът съумява да убеди федератите и ромейските войски в искреността на своите клетви и обещания, лишавайки Виталиан, и поддръжниците на Македоний II, и Флавий от безрезервната подкрепа на бунтовниците, които в по-голямата си част несъмнено са религиозно индеферентни¹¹⁴. След осемдневна обсада, притиснат от обстоятелствата и най-вече от факта, че Анастасий I спечелва благоволението на бунтовниците чрез редица празни обещания, Виталиан нарежда на армията си да се изтегли.

Ходът на последвалите събития ясно показва до колко императорът е смятал да спази дадените клетви и какви в действителност са истинските му намерения. Действията на Анастасий I по време на преговорите и непосредствено след оттеглянето на Виталиан към Мизия са красноречиви. Пределно ясно е, че Анастасий I цели да печели време с отлагане решението на религиозния спор до пристигането на римските духовници. По този начин той не рискува да изгуби доверието на монофизитския Изток, поддавайки се на натиска на Виталиан и ортодоксалната аристокрация, т.е. да изпадне в тотална изолация. Веднъж отслабил хватката на бунтовника, императорът нарежда да се започнат приготовления за мащабен поход насочен на север.

Най-изчерпателни сведения за събитията последвали оттеглянето на Виталиановата армия от подстъпите на Константинопол, са ни оставили Йоан Малала и Йоан Антиохийски, които макар да се допълват и противоречат на моменти, представят една цялостна и пълна картина. Веднага след нормализирането на положението в столицата, императорът преминава към действие. Решавайки да лиши Ипатий от командването на тракийската армия и

назначавайки Кирил Илирийски за магистър, Анастасий I демонстративно се отметва от договореното с Виталиан, който макар и далеч от столицата все още представлява реална опасност за императорската власт.¹¹⁵

Кирил Илирийски е изпратен начело на многобройна войска към Мизия и Скития със задачата да потуши все още бушуващите бунтовни огнища и да залови човека, носещ отговорност за разрастването на бунта. Изборът на Кирил за *Magister Militum* не е случаен. Той е характеризирен като *умен и опитен във военното дело мъж*, но притежаващ и някои типични пороци.¹¹⁶

Следващият епизод е представен различно от двамата хронисти. Според Малала, Кирил *веднага се отправил към Виталиан*¹¹⁷, а двете армии се срещнали край Одесос, където бунтовниците са разбити. Йоан Антиохийски не съобщава за подобна битка или за какъвто и да е сблъсък между имперската армия и тази на Виталиан до убийството на Кирил в Одесос. Тъй като командирите на въстаналите ромейски гарнизони дават клетва за вярност пред императора¹¹⁸ по време на преговорите в Константинопол в началото на същата година, Кирил осъществява безпрепятствен преход от Константинопол към Одесос, който междувременно е напуснат от Виталиан,¹¹⁹ но охраняван от верен на комеса гарнизон, вероятно съставен от българи.¹²⁰

Привидно официалният претекст за Кириловата кампания очевидно е връщането на града и онези територии, намиращи се под контрола на федератите обратно в ромейски ръце, тъй като Анастасий I преминава към открити враждебни действия към Виталиан едва след като той убива собственоръчно Кирил в квартирата му.¹²¹ Вероломното убийство на новия магистър, изпратен от императора да омиротвори ромейския север и да прогони варварите отвъд лимеса, е достатъчно за обявяването на Виталиан за – както го нарича Йоан Антиохийски – *враг на държавата*.

**Карта: Походите на Кирил, Ипатий и Алатар и
ответните действия на Виталиан**

И така, какво се случва край черноморският град през есента на 513 г. Малала свидетелства за разигралата се кръвопролитна битка между бунтовниците и редовна ромейска армия, в която защитниците на Одесос са разбити.¹²² За същото сражение пише и Йоан Никиуски,¹²³ като и двамата хронисти маркират само с по няколко думи най-същественото, което последва: Кирил влиза победоносно в Одесос и там настанява главната си квартира, превръщайки града в свой аванпост в Мизия. Превземането на Одесос без съмнение е сериозен удар върху позициите на

бунтовниците, което със сигурност се отразява на популярността на Виталиан и морала на верните му части – в множеството си федерати.

Обяснимо е първоначалното учудване и безпокойство у Виталиан след пристигане на вестите от Одесос, но ответната му реакция не закъсняла.¹²⁴ Действията на новия *Magister Militum per Thraciam* за пореден път доказват убеждението му, че на императорските клетви и обещания не бива да се вярва, но за разлика от ситуацията от началото на годината, този път преимуществото е на страната на Анастасий I.

Срещу деморализираната и оредяла бунтовническа войска стоят редовна ромейска армия, ръководена от опитен командир и разполагаща със стратегически и количествен превес.

На изненадващите действия на Кирил, Виталиан също отговоря с изненада, като вместо да влезе в директен сблъсък с имперската войска, той организира покушение над нейния главнокомандващ, наред ромейската главна квартира. Очевидно загубата на града не повлиява на позициите, които Виталиан има сред жителите му. Проникнал тайно в Одесос чрез съдействието на верни нему лица от градската стража, които през нощта отворят портите на града, Виталиан намира и убива магистър Кирил собственоръчно с *гетския си меч*.¹²⁵

След убийството на Кирил Илирийски настъпва нов етап от двубоя между бунтовния пълководец и ромейския император. Без съмнение вестта за убийството на Кирил е посрещната с известно задоволство от Анастасий I, тъй като пред него се отваря възможността да развенчае образа на Виталиан като *защитник на Халкедон* и ортодоксията, като го превърне от народен герой в обикновен узурпатор. За тази цел Анастасий I изисква и получава от сената декрет заклеяващ Виталиан като враг на държавата,¹²⁶ и съответно всички, които евентуално биха подкрепили *тиранина*¹²⁷ – за какъвто го определя Захари Ритор – също следва да бъдат считани за врагове. Императорът заповядва

да се организира мащабен поход. Начело на внушителната по своите размери армия, която настъпва към мизийските земи, назначава Ипатий, син на патриций Секундин, племенник на Анастасий I¹²⁸ и стар боен другар на Виталиан от Персийската война, придружаван от новия магистър на тракийските войски Алатар.¹²⁹

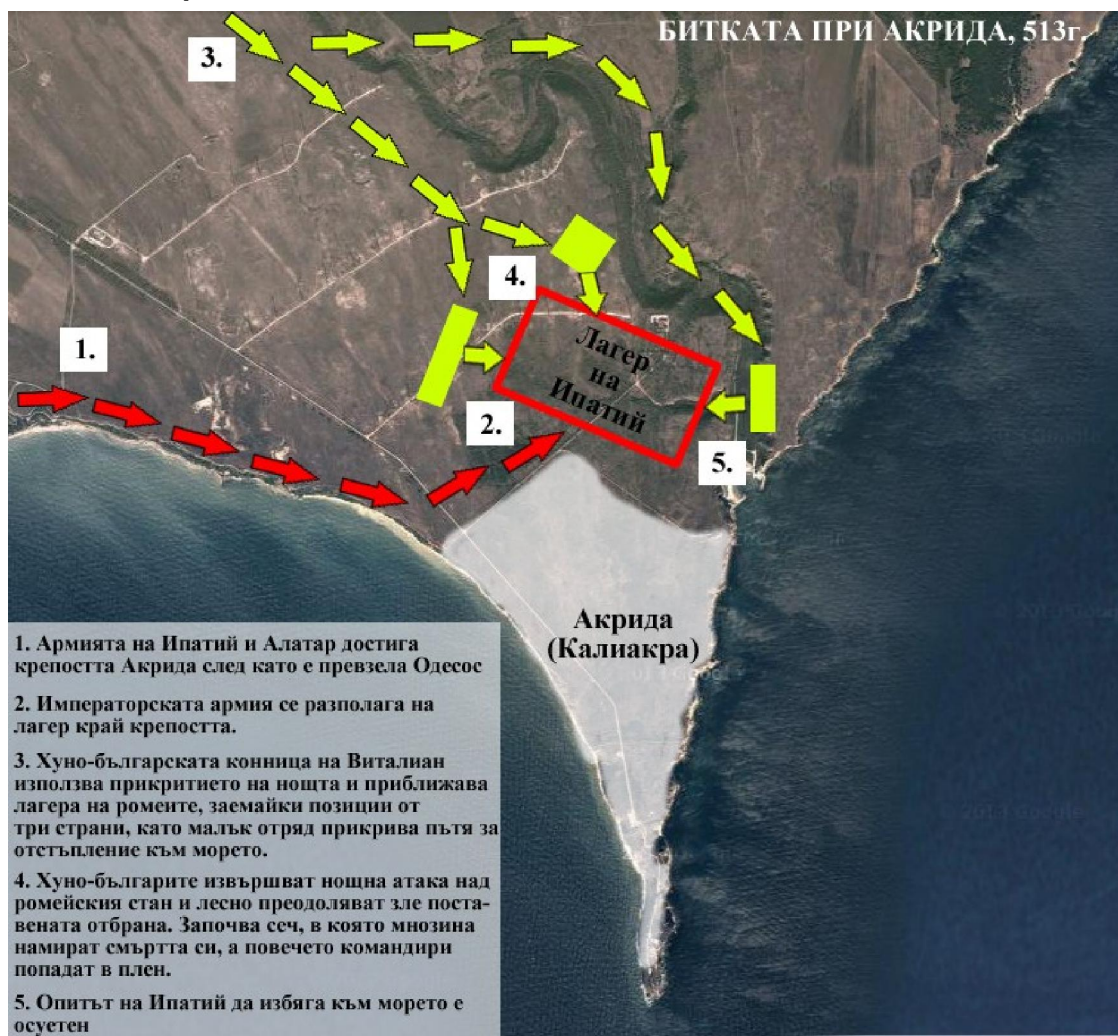
Както сам Успенски отбелязва, армията водена от Ипатий и Алатар вероятно е посрещната крайно враждебно от населението в Тракия и Мизия и "[...]имперским войскам нужно было действовать, как в неприятельской стране".¹³⁰ Двете армии избягват генерално сражение, след редица трудности и няколко символични победи имперската войска достига град Акрида (край Калиакра, б.а.), т.е. войската на Ипатий, движейки се покрай черноморското крайбрежие, прониква дълбоко в провинция Скития.

Съдбата на Одесос след убийството на Кирил не е ясна, но може да се предположи, че града отново преминава в ръцете на Виталиан, след което е отвоюван от Ипатиевата войска.¹³¹

Спорадичните победи над бунтовни групи и връщането на Одесос обратно в ромейски ръце, са повод Ипатий да пише на императора с предложение да отпразнува триумф в светите места,¹³² т.е. за ромейските главнокомандващи военните действия са пред своя благополучен край. До колко грешна ще се окаже тяхната оценка на ситуацията, в която са изпаднали и каква е реалността показват последвалите събития. Ипатий нарежда изграждането на лагер край Акрида, за да може войската да прегрупира силите си и да се възстанови от последните стълкновения с варварите, жертви, на които стават редица знатни ромеи.¹³³ Изневиделица *всички хуни* (т.е. българи, б.а.) – както пише Йоан Антиохийски – *се събрали и настъпили* срещу ромейското укрепление, чиято защита е бързо и лесно преодоляна.¹³⁴ В завързалото се нощно сражение част от ромейските пълководци заедно с магистър Алатар попадат в плен, а останалите, както и голяма част от войската падат

убити или намират смъртта *налитайки в стръмни пропасти*. Ипатий също попада в плен след като се опитва да се спаси с хитрост, влизайки в морето. Съсипващото поражение нанесено на ромейската армия край Акрида и неутрализирането на голяма част от военния елит на империята окончателно утвърждават статута на Виталиан като на пълновластен господар в Мизия и Скития.¹³⁵ След поредната съкрушителна победа, пътят към Константинопол отново е свободен за Виталиан.

Животът и участието на пленените висшестоящи ромейски командири също се оказват във властта на Виталиан. Наред с Ипатий, който е откупен от заловилите го българи¹³⁶ и доведен, както пише готът Йорданес – позорно възседнал едно муле пред победоносния комес,¹³⁷ стотниците, магистър Аларих, Евсингий и много други знатни ромеи са предадени на милостта му.¹³⁸

Карта: Битката при Акрида, 513 г.

Съдбата на Анастасиевия племенник и доскорошен главнокомандващ на ромейската армия – Ипатий, е пощастлива от тази на съименника му (предходният магистър на тракийските войски - Ипатий, б.а), срещу когото Виталиан таи искрена омраза и който прекарва по-голяма част от пленничеството си заключен в животинска клетка. Осъзнавайки значението и дивидентите, които може да извлече от пленничеството на Ипатий, Виталиан решава да отдаде *дължимото внимание* на императорския сродник, защото “[...] *високо ценял неговата известност.*”¹³⁹ или по-точно неговата стойност.

Ромейските войници, които попаднали в плен имат не толкова щастлива съдба, тъй като Виталиан разрешава на българите да продават пленниците.¹⁴⁰

Не след дълго, Виталиан решава да се възползва от преимуществото и позицията, които има към края на 513 г. През пролетта на 514 г. начело на своите федерати и верните му ромейски войски, узурпаторът завладява всички черноморски градове включително Одесос и Созопол, който пада в ръцете на бунтовниците чрез измама. В града Виталиан заварва Анастасиевите посланици Полихроний и Мартирий, изпратени с мисия от императора до хуните, пренасящи със себе си хиляда златни литри.¹⁴¹

Очевидно Анастасий I не бездейства в периода между битката край Акрида и поредния Виталианов поход. Въпреки че не постига нищо с назначаването на скита Алатар за магистър, Анастасий I не се отказва от идеята си да привлече част от Виталиановите федерати на своя страна и със задачата да купи тяхната подкрепа натоварва въпросните посланици.

В притежание на Виталиан се оказва огромна сума пари,¹⁴² която той несъмнено използва за подсилване на своята армия и за привличане на нови съюзници сред местните ромеи. Той е считан за едва ли не независим владетел, чийто контрол се простира над провинциите Мизия, Скития и части от Тракия и тези провинции от *страх* – както пише Йоан Антиохийски – *го признали за*

император.¹⁴³ Малко вероятно е Виталиан в действителност да е признат за император, но думите на Йоан Антиохийски свидетелстват за властта и влиянието му към този момент, а те наистина са безгранични.¹⁴⁴ Това заключение се потвърждава и от факта, че под негово командване преминават и 200 кораба – огромен флот, който по принцип не би трябвало да се намира под контрола на обикновен комес на федератите.¹⁴⁵

По същото време в столицата, вероятно след активизиране на про-халкедонската част от аристокрацията, започват масови безредици формален повод, за които става отмяната от Анастасий I на вечерните тържества.¹⁴⁶ След много жертви от едната и от другата страна, нощната стража, която губи своя командир Гета по време на метежа, успява да смаже стихийния бунт на константинополци.¹⁴⁷ Научавайки за ставащото в Константинопол Виталиан решава да се възползва от създалата се ситуация и след като провежда нужните приготовления, повежда разнородната си армия към столицата на империята. Разбира се, не е изключена възможността именно комеса да е в основата на бунтовете в Константинопол. Виталиановите поддръжниците в столицата, ортодоксалната аристокрация и изобщо всички недоволни от политиката на Анастасий I лесно биха се поддали на внушенията му, още повече, че Виталиан има на разположение нужните средства за организирането на подобен бунт: популярност, влияние и най-вече в ръцете му е императорското злато.

Основната част на бунтовната армия, т.е. конницата и пехотата, потегля по суша покрай черноморския бряг, предвождана лично от Виталиан и се разполага край град Анаплус в близост до пристанището Состений. Флотът дебаркира край същото пристанище, намиращо се на европейския бряг на Босфора, а Виталиан установява главната си квартира в църквата "св. Архангел Михаил".¹⁴⁸

Спорно е, до колко Виталиан планира директна атака срещу Константинопол. По-вероятно целта му е да блокира по суша и море столицата и по този начин, чрез силата на

оръжието, да накара Анастасий I да удовлетвори исканията му. Императорът от своя страна, давайки си ясна преценка за ситуацията, в която се намира,¹⁴⁹ избързва с изпращането на посланици, които да договорят условията за връщането на пленените ромейските офицери и за вдигане на обсадата.

Посланичеството, оглавено от консула Валериановия син Йоан, получава исканията на Виталиан, които този път звучат много по-категорично и конкретно. На този етап от двубоя между императора и бунтовника, вторият е в състояние да изиска почти всичко от Анастасий I и да го получи. На първо време, император Анастасий I трябвало да го назначи за *Magister Militum per Thraciam*¹⁵⁰, това ново Виталианово условие навежда на мисълта, че обещанията на Анастасий I да заплати дължимото на федератите по дунавския лимес, остават неспазени и Виталиан, в ролята на върховен главнокомандващ на тракийските войски, иска лично и окончателно да разреши проблемната ситуация.

Ключови думи: Виталиан, Византия, Анастасий I, ортодоксална църква, бунт

БЕЛЕЖКИ:

109. Анастасий I е принуден да обещае връщането на епископите в Ниш, Сердика и Пауталия, страхувайки се от надигането на илирийските войски, вж. **Marcellinus Comes**, Chron: "[...] *ob metum Illyriciani Catolici militis*"; За позицията, която вземат илирийци вж. **A. Evans**, Ancient Illyria: An Archaeological Exploration. 2006, p.234.
110. Към 516 г. папа Хормисд пише на виенския епископ Авитус, че илирийските черкви искат да минат под лоното на римската католическа, тоест ортодоксална, църква вж. **Mansi**. Sacrorum Conciliorum Nova Ampsissima Collection, Vol. VIII, p. 408.
111. Предположението е популярно и според него Виталиан изтегля армията си, заради увещанията на Патрикий, вж. *Revue des études sud-est européennes*, (Bucharest: Editura Academiei Române) Vol. 39, 2002, p. 12: „[...] *to retreat because he trusted in the promises made by the magister militum praesentalis Patricius in the name of the emperor*”.

112. ЛИБИ, I, с. 314: „После съблазнен и измамен чрез посредника Теодор от лицемерието и лъжливите уверения на Анастасий, [Виталиан] на осмия ден от пристигането си до града се върнал обратно”.
113. Най-вероятно Анастасий I обещава на Виталиан поста на *Magister Militum per Thraciam*.
114. **A. Cameron**, *The Eastern Empire: Theodosius to Anastasius* // Cambridge Ancient History, Vol. XIV, p. 56; **Ruscu**. The revolt of Vitalianus. pp. 773–785.
115. **Bury**. HLRE, p. 450. Бъри пише за 80 000 войника водени от Кирил Илирийски, но според Йоан Антиохийски подобна войска е събрана едва след убийството на новия *Magister Militum* и то след специално постановление на сената, вж. ГИБИ, III, с. 36.
116. PLRE. Vol. II, p. 350.
117. ГИБИ, II, с. 210.
118. ГИБИ, III, с.36; Йоан Антиохийски пише, че Анастасий I получава от Виталиановите съюзници „*клетва за вярност в бъдеще*”, тоест императорът си подсигурява тяхната подкрепа или неутралитет при евентуалната разправа с дръзкия комес.
119. **Brooks**. Revolt of Vitalianus, p. 485.
120. Българското присъствие в Мизия е отразено от разнообразни по вида си извори; Одесос не е пазен от ромейски гарнизон, а е оставен в ръцете на някоя от бунтовните фракции участвали в похода към Константинопол от началото на 513 г. Именно поради тази причина, защитниците оказват яростна съпротива на редовната ромейска войска, която обсажда града. Стълкновението между федерати и ромеи се превръща в същинско клане.
121. ЛИБИ, I, с. 314: „Виталиан намерил Кирил [...], Той го измъкнал, веднага го заклал с гетския си меч и се обявил явно и открито за враг на имепратора”.
122. ГИБИ, II, с. 210.
123. Chron., LXXXIX, 75, trans. R. H. Charles, London and Oxford, 1916, p. 130.
124. След като Виталиан чува за станалото в Одесос и като научава, че Кирил готви покушение над него, предприема мерки за неутрализирането му, вж. **Brooks**. Revolt of Vitalianus, p. 485.
125. Вж. тук бел. 121 и 122; вж. **Bury**. HLRE, p. 450; **Brooks**. Revolt of Vitalianus, p. 485. За разлика от сведенията на Марцелин, Малала и Йоан Антиохийски, на които се позовават горепосочените автори, Еврегарий Схоластик не съобщава, че Кирил е достигнат от такава злочеста съдба. Според него, по

време на битката за града Кириловите войници проявяват зла воля „И така Виталиан заловил Кирил извън Одесос [...]”, вж. ЛИБИ, II, с. 265.

126. **Brooks.** *Revolt of Vitalianus*, p. 485; Йоан Антиохийски в ГИБИ, III, с. 36: „Когато императорът се научил за станалото, с решение на сената обявил Виталиан за враг на държавата”.
127. Навсякъде в своята хроника Захари Ритор нарича Виталиан с термина *тиран*, вж. **Zacharias.** *Syriac chronicle known as that of Zachariah of Mitylene*.
128. За Ипатий вж. PLRE.Vol. II, pp. 577–581. Според Бъри (**Bury.** *HLRE*, p. 450) и Брукс, който аргументирано защитава своето мнение – вж. **Brooks.** *Revolt of Vitalianus*, p. 485 – пълководецът и генерал от ромейската армия Ипатий, на когото е поверена задачата да се справи с Виталиан през есента на 513 г., е племенник на Анастасий I, но и различна личност от магистъра на тракийските войски Ипатий, изпитал лично гнева на федератите българи в началото на бунта. Според друга хипотеза поддържана от редица историци, магистър Ипатий се отъждествява с Анастасиевия племенник Ипатий, вж. **Успенски.** *История Византийской империи*, Том 1, с. 150); **Charanis.** *Church and State in the Later Roman Empire*, p. 85).
129. PLRE. Vol. II, pp. 49–50; Йоан Антиохийски пише, че Алатар е скит по произход, вж. ГИБИ, III, с. 36; Вж. също и **Helfen.** *The World of the Huns*, p. 423. Чрез назначаването на Алатар за *Magister Militum per Thraciam* Анастасий I се надява да спечели дунавските федерати на своя страна, вж. *Revue des études sud-est européennes*, Vol. 39, 2002, p. 12.
130. **Успенски.** *История Византийской империи*, Том 1, с. 151.
131. Въпреки че не разполагаме с изворови данни за подобен развой на събитията, подобна реконструкция на случилото се е логична, вж. **Георгиев, П.** Култура “Варна” през VI-VIII в. в контекста на общеевропейския модел за преход от античност към средновековие. – В: Канон и култура. XV лятна научна среща. Варна, 2007, с. 148-168.
132. ГИБИ, III, стр. 36.
133. Ibidem.
134. Ibidem, Битката е подробно описана от Йоан Антиохийски, според него ромейските загуби са внушителни – 60 000 човека. Виктор Тунунски съобщава за 65 000 убити, вж. ЛИБИ, I, с. 369.
135. Ibidem.
136. **Charanis.** *Church and State in the Later Roman Empire*, p. 85: “The Bulgarians who captured Hypatius were amply rewarded by

Vitalian, who spared the life of the Roman general [...]."

137. Jordanes. *Romana*, 358: "[...] *ante ab Hunnis auxiliaribus capitur et Vitaliano mula insedens turpiter venditur, antequam aperto proelio parte adversa sese inimicus ostenderet*".
138. ГИБИ, III, с. 37.
139. Ibidem; П. Чаранис свързва пленничеството на императорския племенник с възможна промяна на неговите религиозни убеждения под въздействието на ортодокса Виталиан, вж. **Charanis**. *Church and State in the Later Roman Empire*, p. 18.
140. **Brooks**. *Revolt of Vitalianus*, p.486. Вероятно българите откупили от Виталиан правото да продават заловените военнопленници, вж. **Скилица-Кедрин**, Хроника в ГИБИ, VI, с. 203: „[...] *а накрая за подигравка продавал всеки [заловен] войник за един фолис*".
141. Според Бъри ромейската мисия водена от Полихроний и Мартий има за цел да договори и откупи Ипатий вж. **Bury**. *HLRE*. p. 451, но Йоан Антиохийски изрично отбелязва, че посланиците са изпратени до хуните (вероятно българите, б.а.) вж. ГИБИ, III, с. 37.
142. Една златна литра се равнявала на 72 златни номизми или 288 гр.
143. ГИБИ, III, с. 37.
144. *Revue des études sud-est européennes*, Vol. 39, 2002, p. 14; Момсен отбелязва, че към този момент Виталиан има влиянието, ресурсите и възможността да поиска и направи каквото пожелае, вж. **Mommsen, Th.** *Bruchstücke des Johannes von Antiochia und des Johannes Malalas*. *Hermes* VI (1872) p. 741.
145. ГИБИ, III, с. 37. Флотът е управляван от готи и българи, вж. **Charanis**. *Church and State in the Later Roman Empire*, p. 93; Вж. също **Георги Монах**, Хроника в ГИБИ, IV, с. 43.
146. Ibidem.
147. Ibidem.
148. ГИБИ, II, с. 210.
149. Йоан Антиохийски пише, че Анастасий I осъзнава, че има опасност Константинопол да отвори вратите си за Виталиан, вж. ГИБИ, III, стр. 37.
150. ГИБИ, III, стр. 37.

ИВАЙЛО, НЕГОВАТА АРМИЯ И НЕГОВОТО ВЪСТАНИЕ

Личността на един от най-противоречивите български владетели – Ивайло (1277-1279г.) и до днес продължава да тормози общественото мнение в България. Бил ли е обикновен свинар, повел своите съселяни в борба с феодалната гнет и чуждите нашественици или пък е бил високопоставен военен, дори благородник, а идеята за свинаря е всъщност внедрена от византийските хронисти? Това са въпроси, на които може да получите най-различни отговори. Преди месец и половина, в рамките на **Фейсбук** страницата ни, се проведе кратка „полемика“ по темата, без да се даде окончателен отговор на въпроса кой е Ивайло. Различни историци и източници на информация предлагат различни интерпретации, които ще обсъдим по-долу. За сега е важно да се отбележи, че който и да е бил Ивайло, делото му остава уникално за средновековната българска, а и европейска история, тъй като е единствения пример за успешно въстание на „народните маси“, както биха казали колегите марксиста.

България след смъртта на Йоан Асен II

След смъртта на Йоан Асен II през 1241г., България е изправена пред назряваща вътрешно- и външнополитическа заплаха. От една страна, българската аристокрация, следваща типичния средновековен модел, се стреми да се отдели максимално от центъра. Тези центробежни сили, ясно видими при управлението на Борил (1207-1217г.) са подтиснати от твърдата ръка на Йоан Асен, но в никакъв случай не са изкоренени. Отделно от тази латентна заплаха за стабилността на страната, съществува и простия факт, че

наследниците на Йоан Асен – Коломан I Асен, Миахил Асен и Коломан II Асен са владетели без въображението и волята, необходими да удържат империята на своя бележит предшественик. В следствие на тяхната слабост и невъзможността им да мобилизират страната за отбрана срещу множеството външни неприятели, външнополитическите заплахи за България се превръщат в реалност. След 1242г. татарските набези в Добруджа и Мизия добиват хроничен характер. От северозапад се засилва унгарския натиск под давлението на крал Бела IV, който след разоряването на кралството му от монголите, търси начини да възстанови позагубената мощ на Унгария. Започва да се засилва и Сърбия, която не крие своите претенции към Македония и земите на северна Албания. Друг упорит противник е Никейската империя, която търси своя шанс да си върне Конастантинопол, да прогони латинските барони от Балканите и да възстанови Византия. В Крайна сметка, между 1242 и 1256г. Вътрешните и външни фактори действат на принципа на взаимната катализация и водят до загубата на немалка част от земите, завоювани от Калоян и Йоан Асен II.

Константин Тих – митове и реалност

Марксистката историография на която, до голяма степен, се дължи съвременната ни представа за средновековната ни история, окачествява Константин Тих като слаб и безволев владетел, който олицетворява всички негативи на феодалната аристократична класа, която потиска народните маси. В този дух, съдбата на владетеля се приема като справедливо изражение на народния гняв и е еманация на класовата борба, която се развихря в България, продиктувана от изчерпаното търпение на средновековните български пролетарии и земеделци срещу деспотизма на благородниците и чуждите нашествия. До тук, предполагам, всичко ви звучи познато. Но до колко тази идилична марксистка теория, която търси зачатъци на революция на

масите в лицето на ивайловото въстание отговаря на действителността?

Карта: България при управлението на Константин Тих

Фактите рисуват малко по-различна картина. Константин Тих, който е един от крупните феодали в епохата на късните Асеневци, е издигнат от събранието на болярите и заменя на трона Мицо Асен – византийска марионетка, чието управление бележи най-ниската точка в могъществото на Второто Българско царство, с изключение, може би, на управлението на Смилец и Чака. Константин Тих приема фамилното име Асен след като се жени за една от внучките на Йоан Асен II (*Ирина Ласкарина, дъщеря на Никеийския император Теодор II Дука Ласкарис*) и по този начин легитимира своята позиция на българския престол. Противно на наложените стереотипи, Константин се заема със задачата да стабилизира държавата и за целта започва амбициозна

кампания, в която се комбинират военни и дипломатически средства, целящи да отблъснат външните врагове и да спечелят верността на аристокрацията, която, макар и да го издига за цар, съвсем не е склонна да се раздели със спечелената през предишното десетилетие автономия. Задачата на Константин е допълнително усложнена от факта, че страната е сериозно уязвена финансово, а опонентите на България – Унгария, Никейската империя и Златната Орда бележат постоянен възход.

Без да навлизаме в прекалени детайли, може да отбележим, че Константин Асен успява да спаси Северин и Браничево от директно анексиране към Унгария благодарение на гъвкавия си съюз с руския болярин Яков Светослав, който е назначен за управител на тези територии. Походите срещу никейците в Тракия, макар и да не носят разширение на границите в южна посока забавят настъплението на ромеите. Стабилност е постигната и в Македония, където се намират родовите владения на Константин Тих. Единствения сериозно дестабилизиран фронт остава Добруджа, където татарите действат ту като съюзници, ту като врагове на България. Отделно от официалната позиция на Ордата съществуват и множество татарски банди, които нахлуват без официална санкция и чийто набези са извън контрола на татарските ханове. Именно тези орди плякосват североизточна България и са причина за тежкото финансов положение на страната.

След 1261г., когато Михаил VIII Палеолог завладява Константинопол и възстановява Византийската империя, проблемите по южната граница излизат на преден план. Византийците започват с подновена сила експанзията си в Тракия и Егейска Македония. В тази насока, Константин Тих търси варианти за помирение с ромеите и допуска голяма татарска армия в Тракия с цел да сплаши ромеите. В тази експедиция участват и български войски, водени лично от царя. Нейният характер, обаче, е по-скоро грабителски и не носи сериозни стратегически активи на България. През 1268г., в опит да се помири с Византия, Константин се жени

за една от дъщерите на Михаил VIII – Мария Палеологина. Новата царица се оказва опасен и опитен политически играч, който умело се възползва от слабостите както на своя съпруг, така и на аристокрацията. Тя успява да издейства признаването на своя син Михаил за съцар през 1272г., а в последствие и отстранява верния приятел на Константин – Яков Светослав, въпреки че преди това го осиновява на официална церемония. Константин Тих търпи сериозни неприятности и в личен план – при падане от кон наранява лошо крака си и остава инвалид до края на живота си. Но едно нещастие никога не идва само. През 1274г. Хан Ногай, наскоро венчан за Ефросина, друга от дъщерите на Михаил VIII, атакува България и опустошава голяма част от страната, действайки като съюзник на ромеите. Поводът – Константин Тих е предложил съюз на Карло I Анжуйски (*крал на Неаполитания и Сицилия – бел. авт.*) в борбата му срещу византийците в Албания.

Постоянните разорения под ударите на татарите, липсата на трайни военни успехи, които да повишат престижа на царя, както и личните му проблеми играят важна роля в дискредитирането на Константин Тих в лицето на българския народ. Въпреки че управлява цели двадесет години (*единствено Йоан Александър седи на трона по-дълго*), Константин Тих става жертва на обстоятелствата, както и на собствената си невъзможност да изпълнява пълноценно своите владетелски задължения. Силното византийско лоби в Търново допълнително антагонизира населението и това подготвя почвата за въстанието на Ивайло, което избухва през 1277г. Ако трябва да характеризираме цялостното управление на Константин Тих, не може да се отрече факта, че владетеля полага всички усилия да спаси страната от разгром и макар да не постига траен външнополитически успех, действията му гарантират целостта на държавата през първата половина на царуването му, но след 1270г. Възможностите на царя да брани страната си са сериозно затруднени и към 1277г., положението в България било изключително тежко.

Кой е Ивайло?

Както отбелязахме по-горе, въпросът за произхода на Ивайло остава отворен за дискутиране и в обществото и сред историците. Дали наистина е бил обикновен селянин, на който му е писнало, грабнал е секирата и е повел лична вендета срещу всички, които са му навредили по някакъв начин – татари, ромеи и аристократи или пък бил дребен аристократ, който решил да се изправи срещу дискредитираната столична върхушка? Основния довод, поддържащ втората теза е, че човек, който няма поне малко социално положение не би могъл да притежава подобни водачески умения т.е. ако не си аристократ не може да си пълководец. Тази егалитарна теза звучи меко казано несериозно и не почива на никакви реални извори, освен на умозаклученията на хора, за които е недостойно да признаят, че един обикновен човек може да притежава качествата на лидер без да притежава съответното социално положение. Историята в световен мащаб доказва, че подобна реторика е крайно погрешна. Основателят на династия Мин в Китай, който прогонва монголите и обединява най-многолюдния народ в света произхожда от низшите слоеве на обществото. Тойотоми Хидейоши, един от най-успешните водачи в историята на Япония е бил слуга, произхождащ от селски род. Жана д'Арк, светицата покровителка на Франция и водач на борбата против Англия също е от селски произход. Половината от водачите на Фламандската лига в борбата ѝ с Франция са месари и хлебари от Брюж. Примери има още много, фактът е един – човешкият потенциал не се влияе от произхода или социалната позиция на индивида, а е вроден и присъщ на всеки човек. Някои хора го имат, други – не, но парите не могат да купят таланта, колкото и много да се опитваш да инвестираш в себе си.

Но да се върнем на Ивайло. Без значение дали е свинар, земеделец, мелничар или търговец на животни, за Ивайло можем да заключим няколко неща на базата на

неговите действия.

Първо, той има опит във воденето на война и ръководенето на „селска армия“ срещу противници, с професионален или полу-професионален опит във военното дело. От къде се е появил този опит? Североизточна България във втората половина на XIII век не се отличава особено от българските земи в периода на Кърджалийските времена (1780-1810г.) - банди главорези колят и бесеят безконтролно, разоряват села и градове и тероризират местното население, без централната власт да може да поеме каквато и да е отговорност за тяхната защита. В такива ситуации, хората взимат отбраната си в свои ръце. Можем само да предполагаме, че българите през XIII век, подобно на своите потомци пет века по-късно се заемат да укрепят селищата си, въоръжават се, формират защитни отряди, организират засади. Ивайло несъмнено е взел участие в подобни действия, а вероятно и поема инициативата в свои ръце, командвайки организирани отряди от селяни, които залагат засади на приближаващите се вражески части или отбраняват укрепените селища. За това свидетелства и скоростта, с която той се разправя с татарските банди в Мизия след началото на открития бунт. Второто, което става ясно за Ивайло, е че той е безкомпромисен към враговете си. Примерите за това са няколко, но два са достатъчни – начина, по който лично се разправя с победения Константин Тих и избиването на пленената византийска армия през 1279г. И двата случая не бива да се третират лекомислено и по-долу ще потърсим някаква логика зад ивайловата жестокост, но е факт, че той не се колебае да отнема живота на вече победените врагове, без много да се церемони с тях. В това отношение той рязко контрастира от образа на Йоан Асен II и дори на Калоян, които проявяват различна степен на милост към победените врагове след Клокотница (1231г.) и Адрианопол (1204г.). Твърдостта, проявена от Ивайло ясно показва един по-различен произход и начин на мислене от този, демонстриран от висшата аристокрация в лицето на

Асеновци.

Трето нещо, което можем да заключим за Ивайло, е че дейността му по организиране на „селските маси“ около себе си едва ли започва в същата тази 1277г., когато избухва въстанието. Далеч по-вероятно е Ивайло да събира около себе си някакво ядро от последователи, с помощта на което формира някакъв военен контингент, чиято численост, макар и достатъчно незначителна за да не привлече вниманието на властите, е достатъчна за да може да води успешна кампания срещу татарските банди, които тероризират Мизия. Същите тези банди, чийто брой остава неизвестен, вероятно са се състояли от около 20 (по-малките) до 100 (по-големите) души всяка, придружени от около два пъти повече коне. Тези бойци са професионални грабител и авантюристи и побеждаването дори на един такъв отряд не би могло да бъде въпрос единствено на късмет. Следователно Ивайло разполага с някакъв контингент от поне 200-300 селяни, които имат някакъв военен опит и умеят да устройват засади и да се сражават срещу кавалерия. Не бива да изключваме възможността Ивайло да е събрал около себе си ветерани от кампаниите на Константин Тих, който през 60-те години на XIII век все още води активна военна политика спрямо Византия, Унгария и Златната Орда. Възможно е, също така, самият Ивайло да служи в царската войска и именно там да създава поредица от познанства с други мобилизирани селяни от феодалните владения в североизточна Мизия.

Не на последно място можем да кажем, че Ивайло, освен желанието да се отърве от татарите, изразява една по-дълбока нагласа сред българското население, което някои учени свързват с протонационализма, характерен за Франция в рамките на Стогодишната война. В този смисъл, действията на Ивайло могат да се разглеждат като една народна реакция срещу чуждестранните врагове – в случая византийците, което нахлуват със сила за да поставят на трона свой марионетен цар, по същия начин, по който англичаните се опитват да узурпират френската корона.

Това чувство е силно подплатено и с православната солидарност и идеята за Божието провидение, която Ивайло умело използва, за да убеди селяните, които още не били подкрепили каузата му, че делото му е справедливо и богоугодно. В този смисъл, Ивайло често интерпретира сънищата си по специфичен начин и обявява на своите войници, че сам Бог му се явява за да го напътства. Комбинацията от религиозен плам (*впрочем характерен и за селските бунтове в Русия чак до XVIII век*) и националното чувство за справедливост срещу татари и ромеи служат добре на Ивайло, подковавайки позицията му като единствен лидер на народното недоволство.

Сформиране и същност на селската войска

Преди да разгледаме отделните елементи от армията на Ивайло, си заслужава да обърнем малко внимание на ядрото, около което се формира това войнство. Нека се върнем на споменатата вече теза, че Ивайло, заедно с първоначалния контингент свои поддръжници е служил в една или няколко кампании през 60-те години на XIII век. Съдейки по опита, който той има в справянето си с византийци и татари, можем с точност да посочим кога точно селският цар е бил част от българската армия. Става дума за похода на българите в Тракия през 1264г., когато царят, заедно с десетки хиляди татари атакува пределите на Византия. Именно в този поход Ивайло трябва да е развил своите познания за начина, по който се сражавали войните от Златната орда, познания, използвани десетина години по-късно за справянето с татарските банди в Мизия. Същевременно, младият тогава войн е имал възможността да се запознае и с устройството на византийските сили, срещу които българите воюват. В този смисъл, не бива да ни изненадва и лекотата и умението, с което Ивайло, вече през втората половина на 70те години на XIII век, се справя със своите опоненти. Пак по време на похода в Тракия Ивайло трябва да е придобил определена позиция на уважение сред своите другари, позиция, която

може и да е придружена с някакво военно издигане в рамките на армията или просто издигане на престижа му като естествен водач. Тези връзки, изградени в похода на юг в последствие ще му помогнат да събере около себе си стотина опитни ветерани, които да използва като основа, върху която да се гради въстаническата армия.

Именно начело на този компактен отряд войни Ивайло постига първите си успехи срещу татарите – успехи, които му печелят уважението и благодарността на местното българско население и привличат под знамената му доброволци, част от които също ветерани от миналите войни, готови с оръжие в ръка да се справят с външните врагове и вътрешните опоненти.

С разширяването на своето войнство, Ивайло несъмнено използва своите ветерани за да обучи новите, неопитни попълнения в армията и също така поставя тези опитни войни начело на отделните отряди в армията си, за да постигне по ефикасен контрол и по-високо ниво на дисциплината, които в последствие да направят поредицата акции и похода към Търново възможни (*Знаем за поне двама мъже, близки до Ивайло – Стоян и Хранислав, които след издигането на Ивайло са назначени на високи постове в администрацията – Хранислав става примикюр, а Стоян е управител на Провадия*).

Подобен подход не е новост при сформирането на армии, съставени от хора с малко или никакъв военен опит. Виждаме го във въстанието на Спартак (73-71г. пр.Хр.) в древен Рим, има го и при бунта на Квинт Серторий в Испания (80-72г. пр.Хр.) До колко времето за обучение е било достатъчно можем само да гадаем, но е факт, че армията на Ивайло разбива царската армия, а след това води поредица от успешни сражения с ромеите, което означава, че поне на ниво морал, войниците на селския цар са били достойни опоненти на всеки от своите противници.

Съвременна художествена интерпретация на средновековна селска армия.

Пехотата

Пехотата вероятно съставлява основния елемент от армията на Ивайло. Тя се набира сред доброволците, присъединили се към бунта. Част от тях имат някакъв опит, няколко стотин може и да са, подобно на Ивайло, ветерани от кампаниите през 60-те години на XIII век. В началото на бунта пехотата е снабдена с най-разнообразни пособия – от селскостопански сечива до стандартните за периода мечове и копия.

Броят на тежките пехотинци в армията трябва да е относително незначителен. Това се дължи на няколко прости факта – 1) Притежаването на броня е извън възможностите на обикновените селяни; 2) Дори в армията на Ивайло да има известен брой ковачи, те се ползват за поправка и изработване на нови оръжия и върхове на стрели, а не за

изработването на брони – задача, която би загубила твърде много ценно време без да доведе до екипирането на голям брой войници. Вместо това пехотата вероятно разчита на т.нар. кожени брони, направени от съшити ремъци, цели кожени парчета, наставяни едно върху друго за по-голяма плътност или дори подсилени селски дрехи, с пришити по тях кожени ремъци или метални плочки и подплатени със вълна за да поемат ударите със стрели.

Що се отнася до щитовете, то вероятно само предните редици на пехотата са снабдени с тях, а основната част от войниците си служат с оръжия за две ръце – секири, вили, коси, копия, търнокопи, кирки и мотики. Всъщност, българите са вероятно първите, които масово преработват селскостопански сечива, превръщайки ги в оръжия. Това правели чехите по време на Хуситските войни, век и половина по-късно и така във военното дело навлезли поредица нови способности за водене на бой. Вероятно предшественици на хуситските оръжия е можело да се видят и на Балканите, но поради краткия период на бунта и разпадането на Ивайловата армия след 1279г., тези нововъведения във въоръжението не успяват да получат по-широка популярност, давайки шанс на чехите да се окичат със славата на откриватели на бойните чукове, криваци и боздуганите с верига, които произлезли от ковашкия чук, овчарската гега и тепалото за жито, добре познати на българския селянин.

След 1278г., когато Ивайло станал цар, в редовете на неговата пехота вероятно се появява по-голям брой тежковъоръжени пехотинци, които преди това служат в царската армия на Константин Тих.

На другата страница: **Хуситски оръжия - Оръжия, създадени от хуситите в Чехия чрез изменение на селскостопански сечива. Вероятно българските селяни първи са използвали подобни модификации под водачеството на Ивайло, около 150 години преди хуситите.**

Кавалерията

Това, вероятно, е най-малобройната част от армията на Ивайло. Причината за това е проста – в Средновековието конниците винаги са богати земевладелци, които имат финансовата възможност да екипират себе си и своите ездитни животни. Броя на подобни личности в армията на Ивайло вероятно е незначителен. Въстаническата конница вероятно се попълва от по-дребни аристократи и земевладелци, които избират да се присъединят към бунта, надявайки се да се наложат над висшата аристокрация, концентрирана около царя. Във всеки случай конницата играе незначителна роля в тактиката на Ивайло. Броя на кавалерията вероятно се увеличил след 1278г., когато Ивайло станал цар и поне някаква част от аристокрацията можела да бъде мобилизирана за война. След зимата на 1278/9г., в армията на Ивайло има и един татарски контингент, командван от ренегата Касим бег.

Стрелци

В Средните векове стрелците са луксозна стока, особено опитните майстори на лъка, на които отнема години да достигнат необходимата прецизност и умение. Арбалетите, масово използвани във Франция и Германия решават този проблем, но направата им предполага едно минимално ниво на занаятчийски комплекс от оръжейници, които надали са налични в лагера на Ивайло. Ето защо е по-вероятно каквито и стрелци да са на разположение на селския цар, те да са набрани на принципа на доброволното влизане във въстаническата войска. Ловци, горяни, хора, охраняващи фермите и планинските проходи вероятно са били преобладаващата част от тези стрелци, допълвана от малцината селяни, които имали някакво умение с лъка. Ивайло трябва сериозно да е ценял своите стрелци, тъй като те играели решаваща роля в справянето с опасните и бързи татарски конници, както и с поставянето на засади в

определени местности и отбраната на укрепени позиции срещу настъпващите врагове.

Обсадна техника

Армията на Ивайло не разполага с реална обсадна техника, освен може би стълби и тарани, които селяните сглобяват на място. За това свидетелства факта, че Ивайло не води нито една обсада (*Търново се предава поради решението на царица Мария да се ожени за Ивайло, а не защото града е обсаден от селската армия*), а се стреми да се справя с враговете в решителни, открити сражения. Наличието на обсадна техника предполага в армията на Ивайло да има хора с инженерни познания и майстори дърводелци, а строежа на по-мощни обсадни машини щял сериозно да забави придвижването на Ивайловата армия. Това, както ще отбележим по-долу противоречи на методите на селския цар.

Тактика и логистика

Армията на Ивайло несъмнено е едно уникално явление за военното дело на Балканите през Средните векове. Тя се състои от лековъоръжени, подвижни пехотинци, които не се нуждаят от специален обоз, а вероятно лично пренасят своята храна или я набавят на място. Армията не разполага с обсаден парк, който да забавя придвижването ѝ, а липсата на кавалерия позволява движението и воденето на сражения в гористи местности и пресечен терен, с каквито изобилствала Мизия през XIII век.

Селската армия има няколко много силни положителни страни, които я отличавали сериозно от стандартните средновековни войнства. На първо място, селяните сами осигуряват храната си, което съкращава нуждата от интенданти, задействане на сложна продоволствена система и създаването на обемен, трудноподвижен и лесно уязвим обоз. Нещо повече, липсата на голямо кавалерийско звено

намалява необходимостта от издирване и събиране на фураж и съкращава потребностите от гледна точка на питейната вода.

Липсата на обоз и тежка кавалерия позволявала на армията да прекосява местности с пресечен терен и дори планински области, без това да я забавя сериозно. Тук в помощ на войниците вероятно влизат волски впрягове, с които се извозват онези пособия, снаряжение и продоволствия, които войниците не могат да носят на собствения си гръб. Това дава възможност на ивайловата армия да се придвижва по неочаквани маршрути и да нанася изненадващи удари на своите противници.

От гледна точка на числеността, селските армии имат сериозно предимство пред местните феодални сили, тъй като са далеч по-масови. Това се дължи на простия факт, че една въстаническа армия се сформира на принципа на всеобщото съгласие и преследването на определена цел, за разлика от средновековните армии, които се базират на ограничените феодални взаимоотношения и на още по-ограничените възможности на владетели и аристократи да финансират наемнически части. В този смисъл, поне първоначално, армията на Ивайло представлява една постоянно нарастваща маса, срещу която властите в Търново трудно могат да реагират, поне що се отнася до пропорционалното събиране на държавна армия, която да посрещне разбунтувалите се селяни.

Разбира се, редом с тези предимства има и сериозни недостатъци. На първо място си заслужава да споменем, че селяните са силно обвързани със селскостопанските сезони, което означава, че те твърдо ще се стремят да са си у дома за жътва и сеитба. Или казано с други думи, само през пролетните месеци селяните биха могли по-спокойно да напускат земите си в търсене на правда. С отминаването на Еньовден и началото на лятото, всеки един селянин щял да търси шанс час по-скоро да се завърне на имота си, тъй като той и многобройната му челяд били пряко свързани с ефективния добив от селскостопанската продукция.

Вторият голям проблем бил моралът и дисциплината. Макар да били водени от справедлива, според тях, кауза, селяните, за разлика от професионалните армии, по-трудно можели да преживеят едно тежко поражение на бойното поле. Подобно на въстанието на Петър Делян, Ивайло е изправен пред риска армията му да се дезинтегрира веднага след първия неуспех на бойното поле.

Липсата на обоз, която в краткосрочен план може да даде тактическо предимство на една армия, може да се окаже стратегическа катастрофа в случай на проточване на военните действия. Да, селяните могат лесно да се самоизхранват, но това става за сметка на собствената им, или тази на други селяни, земя, което лесно може да антагонизира голяма част от населението и да обърне жителите на разорените области на страната на аристокрацията.

Липсата на обоз, също така, означавала и липса на по-сериозни поддържащи съоръжения каквито са полевите ковачници, където се поправят и се изработват оръжия, ковели се брони, поправяли се подкови, превозни средства и т.н. Медицинското обезпечаване, до колкото подобно съществува през Средните векове, също не присъства в редовете на селските армии. В случай на наранявания, потърпевшите могат да разчитат на неколцината знахари, които обикновено се движат с подобни армии. В този смисъл, всяка битка крие сериозна опасност от големи човешки загуби не толкова в хода на сражението, а от последвалите инфекции.

Не на последно място трябва да отбележим, че липсата на обсадна техника може да се окаже сериозен проблем с достигането на столицата и обръча от крепости, които я охраняват. В този смисъл, Ивайло трябвало да се стреми към постигане на бърз и решителен успех в открито сражение, с който да съкруши царската армия и да обезсили дворцовата аристокрация. Съдбата, както се оказва, му предоставя тази възможност.

Бунтът

През пролетта на 1277г., Ивайло вдига бунт. Това е официалната версия. Но за да се започне една подобна мащабна операция, довела до смяната на владетеля, до побеждаването на всички нахлули в страната армии и установяването на селския лидер на трона в Търново, трябва да търсим корените на въстанието поне година или две по-рано. Това е поредното логическо доказателство за това, че Ивайло действа срещу татарите в Добруджа не по-късно от 1276г. Когато през зимата на 1276-7г. той взема решение да организира бунт срещу несъстоятелното управление на аристокрацията и сакатия цар, името му вече се знае сред селяните в Мизия.

Да се смята че въстанието избухнало спонтанно, без подготовка през пролетта на 1277г. е наивно. Вероятно Ивайло и неговата дружина започват подготовката още през зимата, подстрекайки населението в района, в който действат. Къде точно е този район, трудно можем да кажем, но предвид първоначалното огнище на въстанието, можем да допуснем, че става дума за дн. Разградска област. Подготовката явно е извършена успешно и към лятото на 1277г. Ивайло вече контролира Добруджа и земите източно от Русенски Лом. Под знамената му се стичат все повече селяни, които той разпределя в своята мобилна армия и първите успехи на новото войнство не закъсняват.

Именно през лятото, когато селяните били заети с жътва, татарите извършват своите нападения над неподготвеното население. Техните дружини пресичат Дунав от Бесарабия и се подготвят за поредния ежегоден рейд в югозападна посока. За тяхна изненада, обаче, насреща им се изправя армия от разгневени селяни, водени от човек, добре запознат с татарския маниер на бой и с отряди, командвани от ветерани, служили заедно с татарската армия по време на Тракийския поход от 1264г.

Монголо-татарските орди били страховита заплаха не само за България, но и за цяла Източна Европа.

Както вече споменахме, татарските банди наброяват около сто воители, които заедно с допълнителен брой коне, използвани за пренос на пляката атакуват поредица от населени места и се изтеглят през зимата към своите "бази" северно от р. Дунав. Тактиката им е проста – използват мощните сложносъставни степни лъкове за да елиминират от разстояние всякаква организирана съпротива, а след това с мощен щурм доубиват противниците си със саби и залавят пленници, използвайки ласа. Срецу такива опитни професионалисти дезорганизираните селяни нямат особен шанс. Но когато са събрани в армия, чийто ръководители

знаят какво правят, нещата се изменят значително. Ивайло вероятно ликвидира една по една отделните групи, използвайки численото си превъзходство за да ги обкръжава и методично да ги избива. До края на август, 1277г. Татарските банди в Добруджа са, на практика, ликвидирани. Това дало шанс на селяните да довършат успешно жътвата си, което от своя страна позволява на новосформираната армия да се снабди с храна, която да послужи по време на есенните походи. Успехът на Ивайло сериозно засилва престижа му и все повече селяни се присъединяват към армията, жадни за отмъщение не само срещу татарите, но и срещу феодалите. В този смисъл, би било погрешно да се отхвърля т.нар. от марксистите „феодален гнет“ като причина за въстанието. Напротив, голяма част от марксистите основания, базирани най-вече на икономическа и социална основа са правилни, но тълкованието им не бива да преминава в по-дълбокия контекст на някакви пролетарски революции, за които последователите на Ленин в България така често се изказват в своите трудове (*нека не забравяме, че след 1945г. е българската историография не се въвежда чистия марксизъм, а неговият ленински прочит, който доминира съветската историография*). Към това социално и икономическо напрежение трябва да се добави факторът „престиж“, който е базов за влиянието и позицията на владетеля, аристокрацията и лидерите на подобни народни надигания не само в Средните векове, но и през Ренесанса и Ранно-модерния период. С други думи, загубата на престиж от владетеля и управляващия елит се възприемала сериозно от населението, което смята този фактор като легитимен повод да детронира провалилите се и да издигне нови управляващи, които се радват на повече престиж. Това е нещо като проторейтинг, който обаче не се измерва чрез социални допитвания, а чрез броя на селяните, които гневно изискват главата ти под стените на крепостта, в която си се затворил. В този смисъл, владетелите трябва да бъдат или да имат добър прото ПиАр експерт за да могат да запазят добра позиция сред своето население и сред

аристокрацията. Както се оказва, Ивайло е доста талантлив в тази област. Без да се изправя срещу някаква сериозна татарска армия, той успява да си изгради образа на громител на безбожните варвари, идващи отвъд реката за да грабят, убиват и изнасилват. Същевременно използва хорското суеверие и често интерпретира сънищата си като божественото Провидение, което му показва пътя, по който трябва да се движи въстанието. Подобна реторика се вижда и по-късно, най-вече в Русия, където селските общини лесно се поддават на боговдъхновени водачи, и то чак до XVIII в. Имайки предвид близостта на средновековната българска селска община и нейната руска братовчедка, не бива да се съмняваме, че селяните по нашите земи разсъждават по подобен, характерен за Православието начин. Тази религиозна наивност на българите ще бъде сериозно смекчена едва след 1396г., когато новата османска реалност ще изисква преосмисляне на някои от основните възгледи за света и за връзките в селската община.

След като през лятото на 1277г., надеждите на Константин Тих че селската армия ще се разпадне след победата на татарите не се оправдават, той взема бунта на сериозно и сформира войска, с чиято помощ се надява да разгроми Ивайло и да разпръсне армията му. Царската войска вероятно се състои от части на аристокрацията, градски гарнизони и задължителните за онази епоха наемници. Нейната численост ни е неизвестна, но вероятно не надвишава няколко хиляди души, съдейки по факта, че Византия (*далеч по-богата от България по това време*), може да сформира армии от по максимум 10 000 за една кампания. Армията на Ивайло вероятно е по-многобройна, имайки предвид стихийния характер на нейното сформирание. Балансът идва от по-професионалният характер на царската армия, нейното по-качествено въоръжение, наличието на организирана кавалерия, обоз и стрелци.

Двете армии се срещат в края на „военния сезон“ т.е. октомври, най-късно ноември месец, преди снеговете и студа окончателно да сковат Мизия и да принудят всяка армия да

се прибере по домовете си. Успеха през лятото дава шанс на Ивайло да събере достатъчно храна и припаси за да поддържа армията си в готовност. Липсата на обсадна техника не му позволява да проведе никакви по-успешно обсади, но вероятно някои от по-малките крепости в рамките на въстаналите територии се предават доброволно, а други може и да се присъединяват към въстанието. Във всеки случай, между август и октомври, двете страни маневрират една срещу друга в търсене на изгодно място за сражение. Мястото на сблъсъка остава неизвестно, но резултатът е засвидетелстван от хрониките – Ивайло разгромява царската армия и лично убива Константин Тих, „посичайки го като жертвено животно“. Тук отново виждаме Ивайло да проявява същата безкомпромисност, която проявява и срещу татарите. Врага се ликвидира без милост, разгромява се и не му се дава шанс да се регрупира. Със смъртта на царя идва и естествената претенция на Ивайло за трона, но селският водач все още няма силите и средствата да вземе Търново. Краят на есента го заварва без загубено сражение, но и без решителна победа, която да ликвидира напълно опонентите му. Съзнавайки това, както и трудността да възобнови своята армия след зимата (*през Средните векове, в края на всеки боен сезон армиите се разотивали и трябвало да се събират наново на пролет*), Ивайло се вижда принуден да разпусне армията си и да се оттегли в контролираната от него Добруджа през зимата.

Михаил VIII Палеолог, опитен и хитър политик и дипломат, вижда своя шанс да постави на трона в Търново своя марионетка, преди въстаниците да успеят да се регрупират и през ранната пролет на 1278г. изпраща към Търново армия, която води със себе си претендент за трона – сина на Мицо Асен – Йоан Асен III, който е оженен набързо за една от дъщерите на василевса. Армията се води от пълководеца Михаил Глава – един от най-опитните военачалници на ромеите, което и подчертава значимостта на похода за плановете на императора. Научавайки за хода на своя баща, царица Мария Палеологина решава да

изпревари събитията и кани Ивайло в Търново, предлагайки му ръката си и царската корона. Съзнаващ добре своите възможности, Ивайло прима предложението и изпреварвайки ромеите, влиза в столицата като новия български цар.

Ефектът от тази коронация не е еднозначен. От една страна въстанието се увенчава с неочакван успех, от друга - селският лидер става част от същата тази прослойка, срещу която се бори. Това, несъмнено, води до сериозен спад в армията му от селяни. Едни решават, че са предадени от Ивайло, който сега сядат на една трапеза с феодалите, а други – че сега, когато техният водач е вече на трона положението ще се оправи и вече няма нужда да се излиза с оръжие в ръка. Която и от двете групи да била по-голяма, ефектът е един и същ - селската армия от 1278г. не е толкова голяма колкото тази от 1277г. От друга страна сега, в ролята си на цар, Ивайло вече може да мобилизира градските гарнизони и онази част от аристокрацията, която е склонна да го последва.

Не се налага да чака дълго за да изпробва своите нови правомощия като цар. Армията на Михаил Глава застрашава българските владения в Тракия и Средна гора, а нова, по-организирана татарска войска нахлува в Мизия, подстрекавана от ромеите.

Ивайло правилно избира татарите като своя първа цел. Царят знае, че тяхната мобилна кавалерия може за кратко време да изпепели цяла Добруджа, която е и базата на неговите поддръжници. Ето защо, сформирайки армия от достъпните държавни ресурси и онези селяни, които все още го подкрепят с оръжие в ръка, Ивайло поема на североизток за да се справи с монголите. Армията на Златната Орда е командвана от Касим бег и от откритото сражение с нея зависи бъдещето на ивайловото управление. Възползвайки се от своите познания за татарите, както и от натрупания през изминалата година опит, царят разгромява войските на Ордата. Именно в едно такова сражение, българите трябва да са си служели с онези видоизменени селски сечива, с които по-късно хуситите ще се разправят с унгарската и

немската кавалерии в Чехия. Вилите, превърнати в рогатини, изправените коси, пригодени за алебарди и т.н. са отлични оръжия за спиране на вражеска кавалерийска атака. Големият подвиг на Ивайло е, че успява да създаде армия, достатъчно дисциплинирана да издържи на първоначалния обстрел на вражеската кавалерия и в последствие да посрещне щурма на вражеската конница. Наличието на собствени конни контингенти вече дава шанс за нанасяне на ефективна контраатака и в последствие да се преследва врага за нанасяне на максимални човешки загуби.

Ход на Ивайловото въстание

След като побеждава татарите и за пореден път дава шанс на селяните в Добруджа да приберат своята реколта, Ивайло се насочва на юг за да се справи с византийската армия, начело с Михаил Глава. Сблъсъкът между двете армии става в

района на Източния Балкан, където вече действа един от подчинените на Ивайло – Стоян, един от ветераните, които следват селския цар още от самото начало, и който Ивайло е оставил начело на контролираните от въстаниците земи в района на Провадия. Стоян умело действа в тила на ромеите, докато Ивайло разбива основните им части в поредица от малки сражения, в следствие на които Михаил Глава се изтегля в посока югоизток, стремейки се да достигне византийските територии. Тази липса на решително сражение ни навежда на мисълта, че двете страни разполагат с приблизително равен по брой сили, като българските войски са разделени на две части – предимно селски отряди под командването на Стоян и основната армия начело с Ивайло. Нито Ивайло, нито Михаил Глава били склонни да дадат решително сражение, в следствие на което и двете страни могат да понесат сериозни загуби, което би направило последваща кампания прекалено сложна и за двете държави, които по това време вече сериозно напругат своите финансови, а и човешки ресурси. Този развой на събитията е и доказателството за частичната дезинтеграция на Ивайловата армия и връщането на голям брой селяни по домовете им. Липсата на дисциплина и по-дългосрочна цел, характерни за селските войски изиграли своята роля.

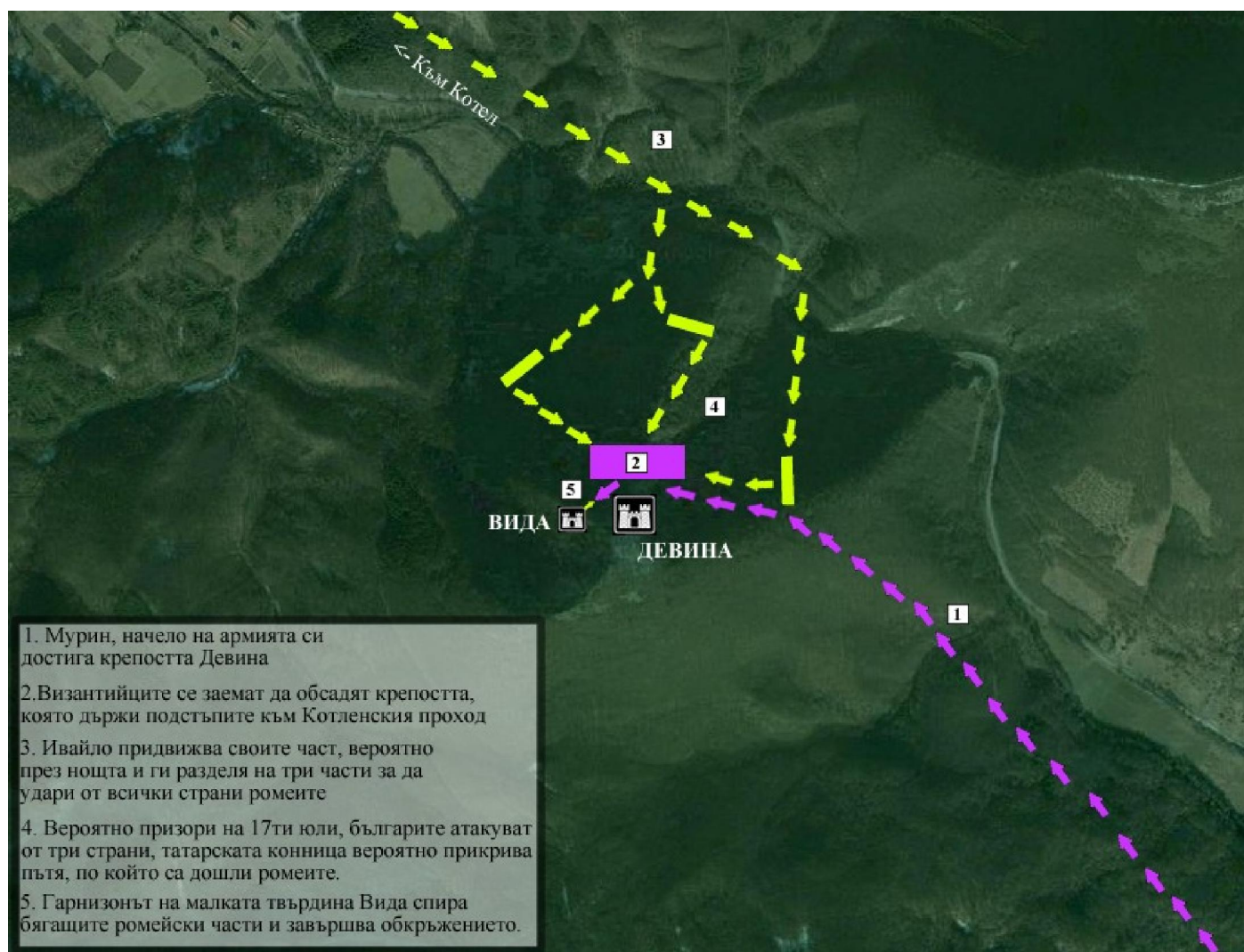
Михаил Глава спира своето отстъпление в Айтос, където изчаква нова ромейска армия, изпратена от Михаил VIII с цел да се ликвидира Ивайло (*Фактът, че василевса събира втора голяма армия в едно и също стратегическо направление доказва, че за Михаил VIII разгрома на ивайловата армия е от първостепенно значение. Не бива да подценяваме ефекта, който преминаването на подобна армия на византийска територия може да има върху византийските селяни, страдащи от подобни на българите трудности*). Двете армии действат едновременно от изток и запад, стеснявайки кръга около войските на Ивайло. Източната армия, с която се движи и Йоан Асен III превзема Берое с цената на сериозни загуби, но подпомогната от Михаил Глава успява да притисне Ивайло, и царят, наясно че е превъзхожден числено, се

принуждава да даде сражение при крепостта Пиргица (дн. Голямо Александрово, Сливенско), в което по-многобройната ромейска армия излиза победител. Ивайло се изтегля в Мизия, а Михаил Глава го следва по петите, начело на съединената византийска войска. Ромеите поемат към Търново, влизат в града през есента на 1278г. и поставят Йоан Асен III на трона (Липсата на обсада говори за това, че в Търново надмощие взема про-византийската групировка сред болярите, която иска да се отърве от своенравната царица Мария и предпочита да види на трона слабохарактерния Йоан Асен III). Ивайло успява да се изплъзне и последователно се изтегля през Преслав към Червен и накрая заедно с намалялата си армия се укрепява в Силистра. Тук започва тримесечна обсада, която Михаил Глава е принуден да вдигне, вероятно през ноември, за да спаси армията си от идващите зимни студове. В тази ситуация Йоан Асен III владее централна и западна Мизия (Видин е подсигурен от византийски отряд, пратен натам вероятно през септември 1278г.), а Ивайло и неговите поддръжници контролират Силистра, Варна и Добруджа. С настъпване пролетта на 1279г., Ивайло преминава в контранастъпление, като на негова страна вече е и Касим бег, заедно с неизвестен брой татари, преминали на българска страна, вероятно след провалената обсада на Силистра, където татарите подкрепят византийските войски. Йоан Асен III, изплашен от бързината, с която Ивайло успява да завземе Преслав, Червен и редица други крепости, подсигурени от Михаил Глава през миналата година задига цялата хазна и бяга в Константинопол. Междувременно, Михаил VIII сформира нова, десет хилядна армия, начело с Мурин, която потегля от Адрианопол на север, с цел да премине Стара Планина и да удари Ивайло, преди той да успее да достигне Търново (*Интересно е защо Михаил Глава не е поставен начело на тази армия. Вероятно е действал в Мала Азия срещу селджушките турци, които императора преценява като по-голяма заплаха от разбития през миналата година селски цар, когото ромеите презрително*

наричат Лахана). Ивайло, който все още контролира Източния Балкан и Добруджа, научава за движението на ромеите и вместо да поеме към Търново, където болярите избират деспот Георги Тертер за цар, се отправя на юг и пресреща ромейските войски недалеч от Котел. По това време армията му съвсем е оредяла, голяма част от селяните са се разотишли по домовете си, тъй като ако втора поредна година не бъдат в имотите си, рискуват да обрекат семействата си на глад, поради липсата на реколта. В този смисъл, войските, с които Ивайло оперира през 1279г. са съставени от онази част от царската армия, която му оставя вярна, онези селски отряди, които са били с него от самото начало и вече са се превърнали в професионални войни, както и татарската конница на Касим бег. Тази армия едва ли надхвърляла 5 000 души, но всички те вече са ветерани, разчитащи единствено на пълна победа, която да доведе Ивайло отново на трона в Търново. Тези мъже нямат какво да губят и Ивайло бил готов да използва това в своя изгода.

В първите седмици на юли, 1279г, Ивайло придвижва малката си, но опитна армия из хълмовете и ниските части на Източния Балкан и се заема да следи придвижването на ромейските сили. Мурин обсажда със своите войски крепостта Девина, която държи подстъпите към Котленския проход. Явно не очаквал Ивайло да поеме инициативата, а може би дори не подозирал, че селският цар би съсредоточил цялата си армия в този регион, надявайки се, че бунтовникът е в Мизия, опитвайки се да си върне Търново. Използвайки прикритието на пресечения терен, в който армията му се придвижва майсторски, Ивайло разделил силите си и на 17ти юли, 1279г. атакува неподозиращите ромейски части от три страни. Мнозина са убити. Мурин е посечен, а пътя за отстъпление на византийците бил блокиран от крепостта Вида, чийто гарнизон подкрепил Ивайло. По-голямата част от ромеите попада в плен. Изправен пред възможността да държи под стража повече войници, отколкото имал под свое командване, Ивайло взема същото решение, което 140

години по-късно Хенри V взима при Ажинкур – да избие пленниците. За разлика от английския крал, който спасява френските аристократи за откуп, Ивайло избива цялата ромейска армия – акт безмилостен и категоричен, който само подчертава намерението му да се разправя моментално със всеки, застанал на пътя му.

Битката при Девина

Победата на Ивайло стъписва Михаил VIII и той изпраща нова армия, този път наброяваща около 5 000 души, командвана от Априн. Тази армия вероятно е сформирана в района на Адрианопол (Одрин), като ядрото ѝ, вероятно се състои от част от градския гарнизон, както и войници, изтеглени от околните крепости, заедно с каквито сили императорът успява да мобилизира в Тракия. Тази армия, за

разлика от предишната, е по-скоро отчаяна маневра и мобилизация на предела на ромейските ресурси в Тракия. Априн повел войските си на север, предполагайки, че Ивайло вече е поел към Търново, за да се опита да си върне трона. Но и този път Ивайло се оказва по-добре осведомен от своите врагове. Научавайки за поредната византийска войска, насочена срещу него, той повежда армията си по хребета на Стара планина и на 19ти август, 1279г. пресреща армията на Априн в Еленския проход край крепостта Твърдица. Използвайки отново гористия пресечен терен, българите издебват ромеите, а татарската конница завършива маневрата по обкръжаването на врага и Априн и войската му последвали съдбата на Мурин. Ивайло отново унищожил физически врага си и на практика лишил ромеите от възможността за няколко години напред да сформират на ново армия в Тракия, която да насочат срещу България.

Остава само Търново, но Георги Тертер вече е на трона от няколко месеца, подготвяйки се, и, вероятно, инвестирайки личното си състояние в набиране на нова армия с която да посрещне Ивайло. Селяните окончателно се отказват от въстанието, демотивирани, обезверени и изтощени от двете години постоянни боеве. Армията на Ивайло, макар и победител във всички по-големи битки се оказва сериозно изчерпана откъм личен състав. Търново вече остава извън обсега на Ивайло, а Тертер, подкрепен от болярите поема контрола над основните крепости в Мизия. Пред Ивайло остава само един избор – да напусне България и да търси възможност за външна подкрепа. Такава могат да му дадат само татарите. Следван само от най-близките си хора, селският цар преминава Дунав и се явява в двора на хан Ногай, където се оказва и Йоан Асен III, прогонен от Константинопол. Печалният край на историята е известен, Ногай, вероятно подкупен и от Георги Тертер и от Михаил VIII дава заповед да убият Ивайло и неговия съратник Касим бег, а Йоан Асен III е спасен само след намесата на Ефросина, една от дъщерите на василевса, женена за Ногай, която се застъпва за своя зет. Така завършва своя път един

от най-успешните и талантиливи командири в цялата българска история.

Заклучение

Въстанието на Ивайло действително е първото голям и успешно селско надигане в историята на Европа и единственото, в което водача на въстанието заема престола на държавата, в която се води бунта. Умението на Ивайло като пълководец, организатор и познавач на човешкия характер и психология са несъмнени. Той успява да подбере обкръжение от верни и талантиливи воители, които да реализират един общ замисъл, който на пръв поглед изглежда абсурден – да се мобилизира селска маса, която да се превърне чрез обучение и битки в една калена армия, която със своята неортодоксалност да се превърне в неразрешима загадка за противниковите командири. Макар че загиват един по един, помощниците на Ивайло остават верни на своя водач, което само доказва, че връзката по между им, това другарство на малцината, за което така възторжено говори Шекспир в „Хенри V“ се е градило поне десетилетие преди бунта, още във времето, когато Ивайло и хората около него служели в похода на Константин Тих в Тракия.

Ивайло несъмнено произлизал от долните слоеве на обществото, и дори да е бил „свинар“, той със сигурност не е бил „прост свинар“. Дали ще приемете тезата ми, че натрупва опит и престиж като част от войската, поела в Тракия през 1264г. или пък ще се съгласите с тезата на Пламен Павлов, според който Ивайло бил войнук – т.е. селянин от специална категория, отговарящ за отбраната на планински проходи и пътища, фактът е че този мъж е знаел от кой край се държи меча и е добре запознат с тактиката на татарите и ромеите с които така успешно воювал.

Непримиримостта и безмилостността, с която се разправя с опонентите си на бойното поле демонстрира едно „тотално мислене“ по отношение на ликвидирането на врага. Ивайло е

наясно, че армията му не е хомогенна, лесно може да се разпадне и за това предприема единствената правилна тактика – да се търси решителна и окончателна победа над всеки враг, победа, която да укрепи морала на селската армия и същевременно да лиши враговете от шанса да нанасят нови удари чрез осакатяване на военния им потенциал. С тази цел Ивайло ликвидира Константин Тих и армията му, пак за тази цел били избити татарските отряди, а в последствие на меча били подложени Мурин, Априн и двете им армии. Познавайки природата на средновековното военно дело – трмаво, нерешително и с временни резултати, Ивайло правилно осъзнава, че само мъртвият враг не може да се върне на следващата година за да създава нови проблеми.

Ефектът от бунта на Ивайло има сложен ефект върху съдбата на българската държава. От една страна селският цар успява да ликвидира непосредствените заплахи за България – татарските и византийски войски в Мизия. От друга страна постоянната опозиция на болярите, липсата на решителна победа на вражеска територия и невъзможността за активни действия в Тракия, дават шанс на ромеите да завладеят част от Тракия, Родопите и Македония, изтласквайки сърцевината на българските владения към пределите на Стара Планина и териториите, северно от нея.

В икономическо отношение трите сезона война се оказват пагубни за изтощената от десетилетия набези България. Реколтите са непълни поради липсата на част от работната ръка на полето. Парите са пропилены в снаряжаване на армии, а малкото останало е откраднато от Йоан Асен III и изнесено в Константинопол. Тази стагнация щяла да тегне като мрачна сянка над цялото царуване на Георги Тертер, лишавайки България от всякакъв шанс да се опълчи на засилващото се влияние на Златната Орда.

От друга страна, успехите на Ивайло имат пагубни последици за Михаил VIII Палеолог в по-дългосрочен план. Макар Тракия и Македония да станават ромейски, Ивайло буквално унищожава византийските армии в Тракия. Това

щяло да принуди Михаил да прехвърли в Европа голям брой стратиоти от Мала Азия, което сериозно отслава Малоазийската граница срещу засилващия се натиск на турските бейлици. Липсата на собствени войски, от друга страна, принуждава ромеите да разчитат все повече на наемници, което изтощава хазната им и все по често принуждава василевсите да използват турски контингенти на балканите. Пак като пряка последица от разгромните кланета на ромейски войници може да се разглежда и довеждането на Каталанската компания във Византия две десетилетия по-късно, когато император Андроник II, отчаян от липсата на собствени войски се видял принуден да поиска помощ от арагонските войски. Както е известно, действията на каталанците допълнително отслабват способността на Византия да води война, което в крайна сметка спомага за разширяването на Османски бейлик.

По отношение на тактическите иновации, въведени от Ивайло можем само да съжаляваме, че за разлика от хуситите, българският селски бунт трае само две години, а всички, които пишат за него са по една или друга причина неприятелски настроени към въстаниците. Никога няма да разберем до каква степен българските селяни са успели да пригледат селскостопанските си сечива за водене на бой, така, както правят чехите след тях. Възможно е първообраза на боздугана на верига и бойния чук да се са появили в Добруджа, а не в Бохемия, но ние няма как да разберем – въстанието траяло прекалено кратко за да може въоръжението на селската армия да окаже влияние на своите опоненти така, както чешките тактики се приемат масово в цяла Централна и Източна Европа, след като в продължение на три десетилетия Хуситите смазват всяка армия, посмяла да нахлуе в земите им. Във всеки случай, Ивайло успял да мобилизира и обучи една армия, която била особен успешна в придвижването през пресечен терен, гористи местности, както и в справянето в походни условия без наличието на строго установен обоз. Липсата на кавалерия и стрелци в началото се компенсирала с числено

превъзходство, маневриране и обкръжаване на врага, изолирайки го на отделни по-малки групи. В по-късния етап Ивайло вече използвал всички родове войски, водейки партизанска борба с по-многоброен враг и атакувайки открито силите, равностойни на неговите. Единствено липсата на милост към врага остава постоянен елемент в начина, по който Ивайло ръководел своите сили.

Москва стъпва на Нил

Руслан Трад

*СТАТИЯТА Е ПУБЛИКУВАНА ЗА ПЪРВИ ПЪТ В СПИСАНИЕ „ТЕМА“, БРОЙ 47, 2013Г.
„ВОЕННА ИСТОРИЯ“ БЛАГОДАРИ НА РЕДАКЦИЯТА НА СПИСАНИЕ „ТЕМА“ ЗА
ПОЗВОЛЕНИЕТО ДА ПУБЛИКУВАМЕ МАТЕРИАЛА И ПРИ НАС.*

„Нещо странно се случва в Близкия изток.“ С тези думи започва коментара си Франк Гарднър за ВВС, когато на 14 ноември фактически се установи първият от десетилетия официален контакт на високо равнище между Египет и Русия. В този ден външните министри Сергей Лавров и Набил Фахми си стиснаха ръцете за оръжейна сделка в размер на 2 млрд. долара.

Един от ефектите на последните събития в Близкия изток е завръщането на Русия като важен играч в региона. Не, че Москва някога е напускала тази част на света, но усилията на няколко американски администрации, държаха първо СССР, а след това и Русия, далеч от събитията от 1979 година насам.

Отношенията между САЩ и Египет се влошават. И това не може да бъде скрито, макар доскоро Кайро да беше един от големите съюзници на Вашингтон в района. Но това скоро може да се промени.

„Не можем да зависим от американците и ще работим с Русия скоро“, заяви египетският министър на отбраната, генерал-полковник Абдел-Фаттах ел Сиси след посещението на държавния секретар на САЩ, Джон Кери.

До застоя в отношенията между САЩ и Египет се стигна след свалянето на президента Мохаммад Мурси през юли 2013. След жестоко потушаване на протестите, инициирани от привърженици на Мюсюлмански братя, оставило стотици загинали, администрацията на САЩ обяви през октомври, че замразява военната помощ за Египет на стойност 260 млн. долара и задържа доставките на военните самолети, вертолети и артилерия.

Изглежда генерал ал Сиси преговаря с Русия в същото време, като се очакваше визита на най-високо ниво дни по-късно. В пристанището на Александрия пък пристигна крайцерът-ракетоносач, „Варяг“. Може би преговорите са били държани в тайна през последните месеци, но най-вероятно ще доведат до създаване на нов стратегически съюз в региона. Подобно съглашение ще отслаби още повече позициите на САЩ в Египет, като дава картбланш за действие на Русия за първи път от 40 години насам.

Египетският външен министър Набил Фахми посети Москва миналия месец, а руският външен министър Сергей Лавров и министърът на отбраната пристигнаха в Кайро няколко седмици по-късно. Това посещение е исторически значимо, като е първото от времето на президента Ануар Садат, който се отказва от услугите на съветските си съветници в началото на 1970-те.

Според местни медии на Египет е предложен пакет от оръжия на стойност 4 млрд. долара. В замяна на това Египет ще предостави на Русия военноморски достъп до пристанището в Александрия, което допълнително ще позволи на руския флот да укрепи позициите си в Средиземно море и ще служи най-вероятно като резервен

вариант на пристанището в Тартус, Сирия, (където има руска база) ако то пострада от гражданската война там.

Освен да се определи съдбата на сваления президент Мохаммад Мурси, посещението на Джон Кери имаше за цел и да разубеди Египет да търси нови партньори и да внесе топлина в отношенията с Вашингтон. Кери увери, че ще има поне частично размразяване на доставките на оръжия, но външния министър на Египет заяви, че страната му е независима и може да търси „алтернативи“.

Все пак, Египет не бърза да сменя радикално партньора си в лицето на САЩ. Но и няма съмнение, че Русия има за цел да разшири своето политическо и военно влияние – а това е първата добра възможност за стъпки в Египет след 1979 година, когато САЩ става едноличен доставчик на оръжие за Египет и по този начин диктува и вътрешната политика на страната.

Развоят на събитията в полза на Москва е възраждане след поредица от исторически неуспехи.

Египет и Съветският съюз са съюзници от 1950-те години, когато връзките са заздравени от Гамал Абдел Насър и Никита Хрушчов. Кайро тогава получава военна помощ и това продължава дори и по време на войната с Израел през 1973. Руснаците финансират и значими проекти като Асуанския язовир за напояване на голяма част от иначе сухите райони на Египет.

Връзките се разпадат след смъртта на Насър през 1970 година, когато е наследен от Ануар Садат, който насочва външната политика на Египет към САЩ, курс ускорен по-късно от Хосни Мубарак, който е свален през 2011 година. През 1972 година Садат експулсира мнозина съветски

съветници, а през 1976 година слага край на Договора за приятелство и сътрудничество със Съветския съюз. Предвид това, че Израел се интересува да има „приятелски“ страни, победата за американското влияние в Египет е значимо за Тел Авив.

Всички оръжия, които СССР доставя на арабските държави преди войната с Израел от 1973 година не успяват да донесат победа и до голяма степен това води до настъпление на американския арсенал.

Когато Съветите нахлуват в Афганистан през 1979 година, това задейства лавина от антисъветска пропаганда от новосъздадените муджахедини, продължила над 8 години. По това време се създават и първите групи от доброволци, готови да се бият срещу съветския окупатор – хиляди се стичат към Афганистан от Хакистан, Саудитска Арабия, Персийския залив, подкрепени от инструктори на ЦРУ. През следващото десетилетия Москва е разглеждана като „враг“ от местното население.

През 1990 година съветският сателит в лицето на Южен Йемен, се слива със Севера и руските войски си тръгват от Аден. На следващата година, 1991, кампанията „Пустинна буря“ сякаш представлява триумф на американското оръжие над остарялото руско в армията на Саддам Хюсеин, което повишава продажбите на американски автомати и военна техника в целия район. В същата година Съветският съюз се разпада.

И тогава последва още един удар. През 2003 година, ръководената от САЩ инвазия в Ирак, която сваля режима на Саддам, довежда до загубата на ценен клиент в лицето на Ирак, който до момента има неизплатени дългове за оръжейни сделки. Сирия и Алжир остават последните големи

клиенти на Русия в арабския свят, във време когато сирийският режим изглежда все по-изолиран от съседните арабски страни.

Докато не идва 2013 година, когато Кайро отново се обръща към Москва. Но руското влияние в Близкия изток зависи и от още един фактор – дали държавите в Персийския залив ще подкрепят финансово купуването на руско оръжие от Египет и за самите тях.

Именно Арабската пролет донесе възраждането на руските интереси в Близкия изток и Северна Африка. След падането на режимите в Тунис и Египет, авторитарните държави в Персийския залив – в лицето на Емирствата и Саудитска Арабия желаят все повече да разнообразят доставчиците си на оръжие. Една от главните политически причини за това е успехът на революциите в Египет и Тунис и скоростта, с която Западът изостави доскорошния си съюзник Хосни Мубарак. За разлика от западната политика, руската се изразява в решителност и непоколебимост, което буди доверието на богатите арабски държави.

Между 2008 и 2012 година над 30% от продажбата на оръжие в Близкия изток от Москва отиват в посока Дамаск. Освен всичко, Русия поддържа и военноморска база на сирийското крайбрежие – в град Тартус. Когато през август 2013 година саудитския принц Бандар пристигна в Москва с предложение за сделки на стойност 15 млрд. долара в замяна на отказ от сирийския съюзник, Русия отказа алтернативата.

Но пък подписа договори с Ирак. Исторически клиент на Русия по време на управлението на Саддам Хюсеин (1979-2003), Ирак след 2003 поглежда към САЩ. Въпреки това, през тази година Багдад сложи подписа си под няколко

големи сделки за руски ПВО системи и бойни вертолети, излезли по-изгодно от европейските предложения.

Египет е друга важна точка за възможно нарастване на руското влияние. При президента Насър, Москва е основен партньор при покупки за отбраната в Кайро, но това приключва през 1971 година, когато на сцената идват американски партньори. Управлението на Хосни Мубарак (1981-2011) увеличи връзките между Египет и САЩ, а американските танкове M1 Abrams се произвеждат по лиценз в Египет.

Положението се променя, след като през юли 2013 е свален демократично избрания Мухаммад Мурси и Вашингтон спира някои от основните доставки на оръжие, което предизвиква военните в Египет да приветстват руската делегация, която хитро и предвидливо Москва изпраща в средата на ноември 2013. Това събужда и интереса на Китай, като според анализатори ако една милиардна сделка за оръжие между Египет и Русия стане факт, то тя ще се финансира от саудитците.

От своя страна, Саудитска Арабия – най-богатият партньор за закупуване на оръжие в Близкия изток – се оказва традиционно труден пазар за Москва в изместването на САЩ. От 2008 година подписаният договор между Рияд и Москва е в режим на „задържане“, включвайки 150 танка Т-90, ВМРЗ бронирани превозни средства, 100 бойни вертолета Ми-17 и Ми-35. На 17 ноември, обаче, кралят на Саудитска Арабия проведе разговор с Владимир Путин за затопляне на отношенията.

Подобно на Рияд, Обединените арабски емирства имат желание да разнообразят договорите си за оръжие, като

според данни на SIPRI над 7% от руските продажби на оръжие между 2008 и 2012 заминават за ОАЕ.

Нещо повече – през последните две десетилетия се наблюдава приток на руски посетители в емирствата, а членове на управляващата фамилия се виждат на работни посещения с Путин и съвместни ловни разходки.

Дали Москва стъпва на Нил, а оттам и възможно завръщане в Близкия изток? Най-вероятно да. Всички знаци говорят за това. Със сигурност следващите месеци ще определят кой ще получи по-голямо парче от пая – САЩ или Русия. Всичко зависи от интересите и в крайна сметка на предпочитанията в Рияд и Дубай – нови партньори или запазване на статуквото. В крайна сметка, търговията с оръжие е един от най-сигурните доходи на големите държави, а играта става още по-безскрупулна, когато става дума за изгодни сделки.

Ключови думи: Египет, Русия, САЩ, Емирствата, Саддам Хюсеин, Садат, Насър, дипломация

Пиер Герхолфс Дониа (1480 – 1520г.)

**Пиер Дониа обезглавява свой противник, използвайки
гигантски месарски сатър**

Историята познава мнозина велики герои, дръзки пирати, смели авантюристи и въобще личности, способни сами да решат изхода на не една битка. Вече сме ви разказвали за индийския тигър Ядав и за Симо Хейхе, финландската машина за убиване. В този брой ще ви разкрием още един легендарен войн, чието присъствие на бойното поле смразявало кръвта на враговете му.

Ето накратко как изглеждал той: *„Мъж, висок като кула, смугъл, с широки рамене, лицето му скрито от дълга черна брада и мустаци. Надарен със прекрасно, грубо чувство за хумор, което природата, уви, бе дала на един зъл великан. Отмъщавайки за разрухата причинена нему и на ближните му, той се превърнал в един от най-ярките бойци за свобода“* **(1)** Според изчисленията на учени, бил висок над седем стъпки (над 210 см), а легендарният **цвайхандер** (двуръчен меч), с който си служел, бил дълъг 215 см и тежал над 6.6 килограма!

Пиер, наричан от своите сънародници фризийци **Грютте Пиер** – Големият Пиер, бил селянин от Фризия – най-северната провинция на Нидерландия, която тогава била част от Свещената Римска империя. Фризийците били популярни с това, че мразели всякакви опити на външни сили да се месят в тяхната самостоятелност. И до сега техните градове носят свои собствени гербове и знамена, а холандците са се принудили да признаят езика им за отделен. Тази автономност била още по-силно изразена през Средните векове и Новото време, когато фризийците с оръжие в ръка отстоявали независимостта на своите свободни градове и села.

На следващата страница: **Нидерландия и Фризия в края на XV и началото на XVI век. По времето на Пие Брабант, Зееланд, Хайнаут, Холандия, Артоа и Намюр били владение на Карл V, крал на Испания и херцог на Австрия и Бургундия.**

Пиер бил роден в Кимсверд, Западна Фризия, недалеч от град Харлингген. Той бил едно от поне четири деца, а майка му – Фокел, била дъщеря на местния благородник Сайбрант Дойцеж. Животът му започнал нормално, като на всяко по-заможно фризийско момче – работил в родните земи, биел се с децата и в крайна сметка го оженили за жена, чието име било Ринцйе Сирцема, от която имал двама синове. Семейството се издържало от Пиер, който заедно със своя баджанак Ане Пийбес обработвал едно имение край Кимсверд. Както се оказало в последствие, целия род на Пиер се превърнали в национални герои, а той самия бил далечен потомък на един от именитите фризийски вождове – Харинг Хариксма, който живял в началото на XV век.

В началото на XVI век, Хабсбургите, тогава властващи над половин Европа решили, че Нидерландия непременно трябва да стане част от техните владения и започнали поредица от военни кампании с цел покоряването на Гулдерн, Утрехт и Фризия – последните три големи области в региона, които все още отказвали да признаят властта на надменните австрийци. За да се защитят от австрийците,, през 1515г., фризийците поканили на помощ армията на Георг Саксонски, подсилена с ландскнехти **(2)**, ветерани от Италианските войни – безскрупулни и жестоки мъже, чиято единствена цел били парите и плячката. Черната рота – едно от най-страховитите подразделения на ландскнехтите било разположено във Франкер, едва на седем километра от Кимсверд.

Както било обичайно, наемниците дълго не получавали заплата и решили да си го изкарат на местното население. Опожарили Кимсверд заедно с църквата, изнасилили и убили съпругата на Пиер и изгорили имението му. Гигантът бил потресен и разярен и се заклел че няма да спре, докато не си отмъсти на своите врагове и не прогони всички чужденци от Фризия.

Ландкнехти Текст: Страховитите германски наемници – ландскнехтите

Пиер се заел да събере около себе си други гневни фризйци, на които им било писнало от чужди окупатори и нарекъл своята малка армия Арумерската Черна пасмина (*Arumer Zwarte Hoop*). Успял да плени няколко кораба и се заел с пиратски набези срещу холандските съдове, тогава служещи на Хабсбургите. Той и пиратите му плякосвали всички кораби, които им попаднали, но най-големият им успех било пленяването на 26 холандски съда, чийто екипажи Пиер изхвърлил в открито море.

През 1517г., Пиер решил да води по-активна кампания и по суша и атакувал град Медемблайк в провинция Холандия. Градът имал стара вражда с Кимсверд и именно тук лидерите на Фризия се съгласили да допуснат саксонската окупация

на страната в замяна на протекция срещу Хабсбургите. Освен това, в миналото града изпращал войници в подкрепа на холандските херцози по време на кампаниите им във Фризия. Пиер, начело на 4 000 армия дебаркирал изненадващо и превзел града, принуждавайки мнозина да потърсят убежище в замъка Медемблайк. След като не успели да вземат крепостта, Черната пасмина запалила града и го разграбила напълно, убивайки всеки, който не успял да избяга преди това. След тази частична победа, Пиер повел мъжете си към Алкмаар и опустошил околността, разрушавайки напълно градчетата Ньоубург и Миделбург. Следващият голям успех на пиратите било превземането на Аспрен, чийто жители били изклани до крак, след което града се превърнал в база на Пиер и неговите мъже. Това принудило щатхолдера **(3)** на Холандия да екипира специална флота, която изпратил срещу Пиер. Флотата била поставена под командването на адмирал фан ден Хутен, който постигнал няколко частични успеха, но през 1518г., флотата му била разбита край Хоорн, а Грюте Пиер пленил 11 от корабите на холандците. В края на същата година, Пиер разбил един холандски отряд от 300 души и накарал пленниците да повтарят една скоропоговорка за да отличи фризийците от холандците сред пленените врагове. Пощадил първите и избил вторите.

Въпреки своите успехи, Пиер осъзнал, че фризийците не разполагали със средствата да се опълчат на Хабсбургите и уморен от битки оставил командването на Черната пасмина на своя племенник Виерд Йелкама, който командвал пиратите до техния разгром през 1523г. Пиер се оттеглил във Фризия и умрял кротко в леглото си през 1520г.

Големият Пиер завинаги остава във фризийските легенди със своята свръхчовешка сила, както и с завидната ловкост, с която размахвал грамадните оръжия за две ръце, които обичал да използва в битка. Казват че в едно от сраженията, Пиер обезглавил петима противници с един замах на своя

цвайхандер. Днес той е един от националните герои на Фризия.

Бележки:

- (1) *Busken Huet, Het land van Rembrand. Studiën over de Noordnederlandsche beschaving in de zeventiende eeuw (2 delen in 3 banden). H.D. Tjeenk Willink, Haarlem 1882–1884*
- (2) Тип ренесансова пехота, оформена по подобие на швейцарските карета, но набирана от територията на цяла Германия. Неин създател бил прочутия генерал Гьорг фон Фрундсберг. Ландскнехтите били основен инструмент в политиката на експанзия, водена от най-знаменития хабсбургски владетел – император Карл V.
- (3) През средните векове и Новото време, нидерландските провинции се управлявали от парламент и щатхолдер – нещо като канцлер или президент, който представлявал изпълнителната власт и бил върховен главнокомандващ. Той се назначавал от местните парламенти за определен срок, но след включването на Ниските земи във владенията на Хабсбургите, позицията на щатхолдерите станала практически наследствена, а Хабсбургските монарси или техните наместници били избирани за щатхолдери на няколко провинции едновременно. Тази практика се запазила по време на Нидерландската република, когато принцовете на Оранйе, макар и номинално били избирани на своите владетелски постове от Генералните щати – събор от представители на по-малките местни парламенти.

Мечът на Пиер и до днес се пази в музея Лееуварден.

Списание на Клуб „Военна история”

София, 2013 г.

Отговорен редактор: **Александър Стоянов**

Оформление и дизайн: **Петьо Георгиев**

Коректор: **Десислава Михайлова**

Ако искате да се свържете с нас, можете да го направите на:

e-mail: klubvoennaistoria@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/hystoryofwars>

Официален сайт: <http://historyofwars.wordpress.com/>